

ГОЛОС СУЧАСНОСТІ

ОПОВІДАННЯ
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ СТАТТІ
СПОГАДИ, РОЗВАГА

ЗОШИТ 1

ГОЛОС СУЧАСНОСТІ

ОПОВІДАННЯ,
НАУКОВО-ПОПУЛЯРНІ СТАТТІ,
СПОГАДИ, РОЗВАГА

ЗОШИТ 1.

ВИДАВНИЦТВО Р. ГЕРРОЗЕ
ГРЕФЕНГАЙНІХЕН

*Друкарство
Фрэнк
Фрэнк*

16. I 1946.

Число замовлення
400

1944

Друкарня А. Райне, Грэфенгайнхен

25-ЛІТТЯ

УКРАЇНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ КАПЕЛІ.

(1919–1944)

Концерти в Берліні.

У січні 1919 року вийшов у Києві закон Української Народної Республіки про утворення державного хору, що мав назву «Українська Республіканська Капеля». Хор мав своїм завданням плекати українську хорову музику, а найбільшим його завданням було — виїхати закордон, головню до Парижу, де тоді відбувалася мирового конференція по першій світовій війні, і там звернути увагу світу на Україну та її мистецькі скарби, передовсім на пісню, на українську культуру і на українську справу взагалі.

Думка була дуже смілива і в тяжких політичних того часу обставинах здавалась майже невіднімою, а всетаки люди, що їм це було доручено, вийшли з ситуації переможцями: капеля обїхала, як державна установа, майже цілу Європу, збудила подив і признання всіх, хто її чув, і залишила по собі в Європі й Америці (тут уже концертувала, як установа приватна) тривалий слід.

Про діяльність У. Р. Капелі вийшло вже декілька публікацій, з них накраца — «Світова концертна подорож Української Республіканської Капелі» пох. др. Олександра Пеленського (Львів, 1933), учасника цієї подорожі.

Всім відомо, що ініціатором цієї справи був бл. п. Головний Отаман Симон Петлюра, але мало хто знає, як власне прийшов він до цієї думки. Для майбутнього історика варто й це занотувати.

Р. 1918 засновано в Києві «Перший Український Національний Хор». Основником і першим диригентом цього хору був Олекса Приходько, тодішній голова секції організації народних хорів при Міністерстві Освіти. Хор цей мав бути зразковим хором для всіх українських хорів, і, на пропозицію О. Приходька, хор запросив до праці всіх видатних диригентів у Києві: К. Стеценка, О. Кошиця та М. Леонтовича.

У кінці грудня 1918 р. відбувався у Києві концерт на честь Директорії У. Н. Р. з приводу урочистого її вступу в Київ. Співав У. Нац. Хор, диригував О. Кошиць. Співали, між іншим, нову

композицію М. Леонтовича — «Легенда» («Дівчину вродливу козак покохав»). Спів хору зробив на С. Петлюру велике вражіння й тут, на концерті, з'явилася у нього думка: такий хор і таке виконання може робити сильне вражіння не тільки на українців, але також і на чужинців. Світ нас, українців, не знає. Большевизм, що вже бував тоді в Московщині і поступав на Україну, страшив Європу, але ніхто не тільки не протягав Україні помічної руки, але Зах. Європа думала про нас, що ми теж большевики. Треба було якоїсь надзвичайної пропаганди, живої, сильної, переконуючої, що ми, українці, народ культурний, що ми боремося з диким московським большевизмом, що ми народ європейський, який бореться за своє самостійне існування. У таких обставинах думка вислати український хор із концертами в Зах. Європу — була прямо геніяльною.

На другий день по концерті С. Петлюра запросив до себе композитора К. Стеценка, голову Музичного відділу Міністерства Освіти, і диригента О. Кошиця, ознайомив їх зі своєю думкою й доручив негайно виготовити відповідний законопроект. Не треба й казати, як цією думкою були захоплені наші музики! Праця закипіла. Законопроект був готовий за кілька днів. Було оголошено конкурс співаків, призначено конкурсну комісію і. т. д. Хор мав бути 100-членний. Поки відбувалося приймання співаків, Міністерство Освіти викликало з Кам'янка-Подільського О. Приходька, що виїхав туди в справах організації національних хорів, і призначило його адміністратором майбутньої Капелі. Тимчасом большевики наближалися до Києва. Уряд УНР. переїхав до Вінниці. Починалася паніка. О. Кошиць від'їхав до Галичини. Співаки, прийняті до Капелі, почали розбігатися, а тому треба було кудись вивести й Капелю. Як осідок для студій Капелі, вибрано Кам'янець-Подільський, туди негайно виїхав О. Приходько, а К. Стеценко залишився з Капелею в Києві, щоб її потім також привезти до Кам'янка-Подільського. Тимчасом, утруднювалася комунікація на залізницях, тривога збільшувалася й здавалося, що з думок про Капелю нічого не вийде. Але К. Стеценко, як голова Музичного Відділу й як громадянин-патріот, виявив себе на висоті завдання, й хоч зазнав неприємностей, все таки рештки Капелі — всього 37 чоловік — привіз до Кам'янка-Подільського. Тут склад Капелі почали доповнювати. Викликали з Галичини (здається з Тарнополя) О. Кошиця, знайшли відповідні приміщення для студій Капелі, й праця почалася.

У Кам'янци-Под. перебувала Капеля півтора місяці, а в половині березня виїхала до Галичини, де продовжувала студії в Станіславові.

Переборовши всілякі труднощі різного характеру, про які не хочемо нині тут згадувати, прибула Капеля до Праги. І звідти

розпочинається її тріумфальна подорож по Європі. 9. травня 1919 р. мала Капеля генеральну пробу в Сметановій залі в Празі, а 11. травня перший концерт в Національній Театрі. На генеральну пробу запросив О. Приходько цілу празьку консерваторію — всіх професорів і учеників. Вражіння від цієї проби було величезне.

На другий день в газеті «Venkov» (10. V. 1919, ч. 110) з'явилася рецензія одної професорки консерваторії, що починалася відомими словами Цезаря: «Veni, vidi, vici» (прийшов, побачив, переміг). Від того дня не покидала прихильна муза Капелю, що йшла в Європі від успіху до успіху, від тріумфу до тріумфу. Об'їхавши з концертами Чехію, Австрію, Швейцарію, Францію, Бельгію, Голландію і Англію, в кінці квітня 1920 р. розпочала Капеля свої концерти в Берліні. Перший концерт відбувся 29 квітня в Singakademie, куди прибув цілий музичний світ Берліну. Як і в цілій Європі, здобула собі тут Капеля повне признание й блискучу оцінку свого мистецтва. 22 концерти в Берліні найкраще свідчать про цей надзвичайний успіх. Берлінські рецензії складають великий документарний матеріал, і ми хотіли б дати читачеві хоч невеличкі уривки з цих критик. Оцінка чужинців нашої пісні, наших композиторів, виконання Капелі й диригентського мистецтва О. Кошиця — наповняють кожного українця гордістю й твердою вірою в покликання українського народу в Європі.

Проглянемо декілька німецьких часописів і дамо слово видатним німецьким музичним критикам. «Allgemeine Musikzeitung» написала, між іншим, такі рядки: «Українці в найкращім значенні цього слова співаки природи; їх природній спів відбиває в собі, як у дзеркалі, правдиву й непідроблену своєрідність властивого їм національного музичного чуття. Пісні релігійні й світські зміцнюють вражіння, що мистецтво українців, яке часом має експресіоністичну силу виразу, б'є через край первісним здоров'ям. Різносторонність і подивугідна могутність ритму цих малюнків-пісень дають могутній імпульс до збагачення нашої власної творчості...¹ Все це прямо непокоїть західного музику, що вже став таким певним себе. В ґрунті речі, все це є незвичайно корисне також і для будучини нашого власного мистецтва.»

Старий музичний журнал «Zeitschrift für Musik» пише: «Музичною подією, що викликала якнайбільше зацікавлення серед тутешнього музичного світу, були два концерти Українського Національного Хору. Це є мішаний хор біля 60 осіб, якого головний матеріал дійшов до надзвичайного ступеня техніки й виконання. Виконання найтяжчих пісень є таке легке й природне, що рівняється якійсь інспірованої імпровізації. Диригент Кошиць,

¹ Підкреслення мої. Р. С.

як взірцевий маєстро свого фаху, керує ним без палички, описує тільки властивий зміст твору, а творить це так, як цього вимагали Ліст або Вагнер, які бачили тип ідеального диригента в тому, щоб він був керівником весла, а не слугою весла (ein Steuermann, kein Rudermann). Назовні виглядає хор взірцево і так пристойно скромно, що може служити взірцем багатьом нашим хорам. Надзвичайно віртуозно виконано пісні з замкненими устами, що нагадувало інструмент, а в одному випадку спів звучав зовсім природньо, як гра на інструменті. Коротко кажучи, показано тут перед нашими очима такий стан культури, який наші погляди про наших східних сусідів перевертає догори коренем і який свідчить, що там є дуже багато ідеальних і вміло плеканих цінностей.»

«Germania» (1 травня 1920 ч. 185), згадуючи про тріумфи Капелі в Чехії, Австрії, Швейцарії, Франції, Бельгії, Голандії й Англії, каже, що «Капеля здобула перемогу і в Берліні, не дивлячись на місцеві суворі музичні вимоги, завдяки своїм характерним особливостям і дійсно надзвичайній техніці співу». Про хорову техніку пише цей часопис так: «З чисто технічного боку цей хоровий спів заслуговує подиву. Еластичність голосів, віртуозне виконання динамічних вимог, найскладніших, які можна тільки собі уявити, характеристика голосових груп і, нарешті, найсуворіша дисципліна, про яку може тільки мріяти хоровий диригент, все це разом із чудовим керівництвом робить вражіння незвичайної свободи й легкості у використуванні людських голосів. Але цей спів є щось більше, ніж віртуозна гра. Може це новий шлях, віднайдений у правікових змаганнях народу за світло й волю прекрасними українськими мистцями — Кошицем, Леонтовичем, Лисенком, Ступницьким, Стеценком... Диригент і хор уявляють собою одну цілість. Знак пальцем, рух, то спокійний, то темпераментний, роблять дуже дивний вплив... Хоч може у слухачів бере верх чисто артистичне задоволення, всетаки чисто-та й музична сила співу, що випливають із глибоких джерел, дають духове піднесення... Хор розспівався і давав звук найвищої яности й потрясаючої сили виразу.»

Рецензент газети «Neue Preussische Kreuz-Zeitung» був концертами цілком захоплений. «Як на першій, так і на другій концерті, пише він, у повнісінькій Бетгоєновій залі, прояви захоплення приймали майже застрашуючі розміри, але й найвибагливіший слухач із радістю приєднувався до них, бо концерти є дійсно першорядні». Про голосовий матеріал рецензент пише: «Рідкої звукової повноти й краси тенори та бездоганної глибини басы дають у цілому незрушиму основу, що робить надзвичайно сильне вражіння, чи то у форте, чи то в легкому мурмурандо... Звукові від-

тінки, дивуюча точність і гнучкість ритму, чистота інтонації, зміцнювання й падання тону, легкість стаккато й просто ошоломлююча скороговірка — все це є чудесне.»

«Tägliche Rundschau» писала: «Українська Республіканська Капеля... прибула й до нас із метою довести на ділі слова Гоголя, що пісня для України — це все: життя, історія й батьківська могила. І цьому хоріві цілком пощастило переконати нас, що народний спів в Україні криє в собі цінності високої мелодійності, запашної своєрідної ритмики й яскраво визначеної динаміки. Духом рідної землі, непереможною стихійною силою віє від національного мистецтва українців. Казково різноманітна мова знаків диригента робить чудеса в ритмічному й динамічному тінюванні. Коротко кажучи, Український Національний Хор має дисципліну, що навіть у нашому краю, батьківщині многоголосного хорового співу, зустрічається надзвичайно рідко.»

Кілька безплатних концертів дала Капеля для берлінського робітництва в величезній цирковій залі, де містилося майже 5.000 слухачів. Ці концерти викликали справжній ентузіазм у слухачів. Один з них пише в газеті «Freiheit»: «Найкраще свято 1-го травня, що мені довелося відбути, пережив я сьогодні. Я був на виступі Української Республіканської Капелі... Таке гарне не повторюється другий раз. Ніколи я ще не чув, щоб хто співав так гарно — до серця. Я не належу до великих знавців мистецтва, щоб могли розібрати виконання з технічного боку. Але подібної насолоди, як ці хвилини, я ще ніколи не переживав. Українці співалися слухачам незабутньо в душу... Немає слів, щоб описати те, що довелося пережити.»

«Berliner Lokalanzeiger» (29. IV. 1920) писав, між іншим. «Ні один із хорів гостей-чужинців, що співали у нас, не перевищив українського хору щодо звукової суцільності, прецизії й гнучкості ритму, чистоти інтонації й одушевленості виконання. Піяно, крешендо, стаккато й раптові звукові переходи цього хору викликають подив... Перевага чоловічих голосів надає хоріві якийсь незвичайно компактний звук: його форте має в собі крицеву силу... Можна тільки дораджувати послухати цю досконалу й викінчену музику. Це рідка насолода.»

«Nord-Deutsche Allgemeine Zeitung» (30. IV. 1920): «Ще вперше приходять до нас з України хор а capella, Український Національний Хор... Рік тому заснований і визнаний державним, хор став уже тепер знаменитістю і з повним правом може виступати перед цілим музичним світом. Олександр Кошиць довів свій хор із технічного й музичного боку до надзвичайної певності й безпомилковості. Музика відбивається в його рухах і позах, він втілює

в собі ефект і виразистість співу, то стискає кулаки, то простирає руки, то нахилиється вперед, то назад, — коротко кажучи — він сама музика, яка виявляється без допомоги диригентської палички й безпосередньо передається хором. Все до найточніших дрібниць викінчено, відтінено. Досягнуто хорової дисципліни, дійсно єдиної в своїм роді... Радісно було слухати цю музику і цих розкішних співаків, надзвичайно гарних басів і м'яких тенорів, над якими жіночі голоси розливаються срібним блиском. Успіх прекрасного хору був великий і тривкий.»

«Послухавши цих пісень», пише «Berliner Börsen-Courier» (30. IV. 1920), «розумієш, що український народ може бути гордий своєю піснею... Дійсно, новий світ відкрився перед нами вчора... Все співається з таким запалом і одушевленням, що можна пояснити тільки твердою вірою співаків у самих себе і в рідне мистецтво. Успіх був дуже великий, а підставою цього була дійсна цінність виконаного!...»

«Berliner Zeitung am Mittag» (29. IV. 1920): «Мета світової подорожі українського хору — здобути моральне завоювання для молоді Народної Республіки. Нас він завойовував відразу. Хоч як ми шануємо наші великі хори, але рівного цьому не маємо. Той хор співає з незрівняною прецизією, абсолютною вірністю інтонації, багатством нюансів, що засліплює й зачаровує слухача. Мистецтво цих співаків таке високе, що здається знову природою... Ми бачимо народ, що чує в собі молоду, буйну силу, рветься на волю з вікової неволі. Тепер він піснею бореться за існування. І коли б пісня була державою, то Україна зайняла б вчора перше місце поміж народами.»

У короткій статті не можемо ми навести ані в уривках усіх рецензій, що з'явилися в берлінській пресі про Капелю й українську пісню. Кінчався концертний сезон, було вже літо, й Капеля не могла концертувати в провінції. Українське мистецтво сколихнуло всі верстви берлінської публіки: говорилося про хор не тільки в мистецьких колах, але всюди. Німецьке Міністерство Освіти вважало потрібним, щоб усі професори співу й диригенти почули наш спів і мали уяву про найвище хорове мистецтво. І ось міністерство внутрішніх справ, у порозумінні з міністерством освіти, скликало до Берліну з'їзд усіх професорів співу і диригентів з цілої Німеччини й попросило Капелю дати для цих слухачів один концерт у парку міністерства внутрішніх справ. На цьому концерті були найвищі достойники Німецької Держави, міністри, генерали і т. д.

Концерти в Берліні закінчилися концертом-равтом на честь хору, що його влаштувало Німецько-Українське Товариство.

ЦЕРКОВНА СПРАВА В УКРАЇНІ.

в рр. 1941—1943.

В історії Української Православної Церкви роки 1941—43 займають видне місце, як роки, багаті подіями в церковно-національному житті, провідною ідеєю яких була воля до незалежного автокефального буття Української Православної Церкви.

Очевидна річ, що ці події, в ході нашої церковної історії, стоять в тісному зв'язку з попередніми прагненнями українського народу відродити свою Національну Православну Церкву, що від часу насильного підпорядкування Київської Митрополії Московському патріархові (1686 р.), поступово зникла в загальній російській. З особливою силою, як відомо, ці прагнення проявились в добі національного зриву українського народу в рр. 1917—21, коли рішучий спротив цим прагненням московської ієрархії в Православній Церкві в Україні привів до утворення «Української Автокефальної Церкви» (в жовтні 1921 р.) з новою ієрархією, поставленою не хиротонією єпископською, а возложенієм рук пресвитерів на двох перших ієрархів — митрополита Василя Липківського і архієпископа Нестора Шаревського. Про зріст Української Автокефальної Церкви свідчить те, що наприкінці 1923 р. в Наддніпрянській Україні було до 2000 парафій, в яких служба Бога відбувалася українською мовою й які були підпорядковані митрополитові Липківському й Всеукраїнській Церковній Раді. А про переслідування, яких зазнала УАЦ від большевиків, — особливо від часу угоди з большевицькою владою Московського Місцєблюститєля Митрополита Сергія (червень 1927 року), — свідчить те, що з парафій Української Автокефальної Церкви на початок 1936 року не лишилося жадної, не лишилося й жадного єпископа.

Отже, коли з увільненням німецькими військами України від большевиків в літі-осени 1941 року надійшла історична хвиля до нового національного здвигу українського народу, здвиг і духовне керівництво в ділянці національно-церковного життя не могли вийти й не вийшли з неіснуючої Української Автокефальної Церкви. Очі людей, що сами прагнули Бога й Правди його, що розуміли також усю вагу церкви й віри в житті нації, скеровані тепер

були до Західньої України й до її православних архипастирів, що входили в склад ієрархії Православної Автокефальної Церкви в б. Польщі.

В історії цієї Церкви, по складу своєї пастви більш як на 70% української, був свій український церковний рух, що на протязі майже 20 років (від Волинського церковного зібрання в Почаєві в жовтні 1921 р.) мав чималі здобутки. Але ж дуже багато було й тяжких обставин, посеред яких цей рух проходив, щоб підготувати йому все потрібне для переведення великої православно-української місії на Сході, яка передбачалась. До тих обставин в лоні самої церкви й поза нею за часів Польщі дійшло сумне й надзвичайно шкідливе по своїх наслідках перебування Української Церкви Волині й Полісся в р. р. 1939—41 під большевицькою владою, коли московський митрополит Сергій дістав змогу підпорядкувати ієрархію цієї церкви Московській Патріархії. Частина Волинсько-Поліської ієрархії, на чолі з архієпископом Крем'янецьким Олексієм, в тому числі нові єпископи московського свячення — Дамаскин, Пантелеймон і Веніамин (з архимандритів Православної Автокефальної Церкви в б. Польщі), — ухвалила залишитися в канонічній юрисдикції Московської Патріархії і після того, як на українських землях не було вже політичної влади большевицької. Українське суспільство Волині, організоване для ведення церковної справи в церковні ради, музло рішуче зреагувати проти цього наміру знову поставити Православну Церкву в Україні в положення років 1917—1921, себто, українська паства з одного боку, а з другого — духовенство з московською ієрархією. Правда, різниця була в тому, що за кордоном, себ-то в Генерал-Губернаторстві, були тепер єпископи-українці, але ж вони не могли прибути для будови Української Церкви на звільнених землях. А туди вже направлялись єпископи, т. зв. автономісти, щоб відроджувати церковне життя, так знищене в Україні большевиками, що не було там жадної єпархії й жадного єпископа, — навіть самої Московської Патріаршої Церкви, себто митроп. Сергія, — відроджувати, очевидно, в московському дусі й характері.

В цих обставинах Волинські церковні ради звертаються до митрополита Діонісія, як до голови своєї Автокефальної Церкви (на підставі Томосу Вселенської Константинопольської Патріархії, від 13. листопаду 1924 р.), з проханням призначити тимчасовим Адміністратором Православної Автокефальної Української Церкви Владикау Полікарпа, Архієпископа Луцького й Ковельського, — єдиного єпископа-українця на звільнених українських землях. Митрополит Діонісій пішов назустріч цьому прохання української церковної громади, благословиши в той же час Архієпископові Полікарпові, разом з архієпископом Поліським Олексан-

дром, висвятити нових єпископів для Української Церкви. Так могла поєстати українська православна ієрархія на цілком канонічних засадах. Заслуга Владики Полієського, що, будучи російським, не пішов під юрисдикцію митропол. Сергія й приєслужився справі утворення українського єпископату, відзначена була потім Собором українських єпископів, коли архієєпископи Олександр і Полікарп возведені були в сан митрополитів.

Від часу призначення Владики Полікарпа Адміністратором Православної Автокефальної Церкви на визволених українських землях, Церква ця мала фактично автокефалію. Відносини поміж її Управлінням і митрополитом Діонісієм, як Первоієрархом, можна б прирівняти в значній мірі до колишніх відносин Київської митрополії чи Литовсько-Руської до Царгородського Патріарха (988—1686). Очевидно, що ніхто не вважав автокефалії нашої Церкви за справу цілком довершену: автокефалія де-юре мала бути предметом занять Всеукраїнського Помієсного Церковного Собору.

Що Західня Україна предстала в Києві й взагалі в східних областях України з двома церковними ієрархіями — Автокефальної Церкви національної й Автономної, підлеглої Москві, це свідчило тільки про те, що русифікаторські впливи Москви через церкву далеко не являються якимсь пережитком. Вони заховались в Православній Церкві в Польщі, знайшли певний ґрунт і в Києві та по других містах України, що 20 років перебувала під безбожним більшовицьким режимом. Треба одмітити, одначе, деяку різницю в тактиці автономно-московської ієрархії, порівнюючи з часами 1917—21 рр. Тепер ця ієрархія, проводячи по суті московську роботу в церкві, маскувала себе часто назвою «Української» Церкви (Єп. Пантелеймон в Києві), багато писала теж про свою ніби «автокефальність» (митроп. Олексій). В боротьбі ж з Православною Автокефальною Українською Церквою в східних областях України вона оперувала переважно неправдою, ширила посеред народу, що ієрархія Автокефальної Церкви й духовенство її безблагодатні, «самосвяти», «липківці». Потрібні були спеціальні послання митрополита Полікарпа, які вияснювали, що канонічне походження ієрархії Православної Української Автокефальної Церкви точнієнько те саме, що й Автономної, бо ієрархія тої й другої походить від ієрархії Православної Автокефальної Церкви в б. Польщі, від митрополитів Юрія й Діонісія, а що різниця вся поміж цими церквами зводиться до питання — «чи бути нашій Православній Церкві дійсно Українською Національною Церквою, з своєю рідною мовою в богослуженні, Церквою, овіяною традиціями соборно-правними й всією її національно-культурною релігійною

красою, чи, навпаки, — бути їй знаряддям в руках купки москвофілів-єпископів для панування над українським народом Москви й духу московського».

Фактичний склад єпископату Православної Автокефальної Української Церкви, поза митрополитом-Адміністратором Полікарпом і Митрополитом Поліським і Пінським Олександром, є такий:

1. Архієпископ Чигиринський Ніканор (Абрамович); керував Київською єпархією, висвячений в єпископи у Пінську, в лютому 1942 р.; походить з давнього українського духовного роду на Волині; на Волинському єпархіальному з'їзді в Почаєві р. 1921 провадив засідання, як один із заступників голови; довголітній отець благочинний.

2. Архієпископ Миколаївський і Єлісаветградський Михаїл (Хороший), висвячений у Києві в травні 1942 року, з протоієреїв дореволюційного рукоположення; багато переніс за большевицької влади, будучи на засланні на далекій півночі.

3. Архієпископ Січеславський (Дніпропетровський) Генадій (Шиприкевич), висвячений в Луцьку в травні 1942 р., з протоієреїв Поліської єпархії (Сарненського повіту).

4. Єпископ Уманський Ігор (Губа), висвячений в єпископи в Пінську, в лютому 1941 р.; довголітній настоятель української парафії в Ковлі (Благовіщенська Церква). Керував парафіями південної частини Київщини.

5. Єпископ Лубенський Сільвестр (в миру проф. університету Степан Гасвський), висвячений в Києві в травні 1942 р., відомий з наукових праць з історії давнього українського письменства; керував парафіями північно-східньої частини Полтавщини.

6. Єпископ Житомирський Григорій (Огійчук), висвячений в єпископи в травні 1942 р.; священником від 1919 р. (висвячений ректором Київської Дух. Акад. Єп. Василієм); в сані священника перейшов до УАЦ і брав активну участь в її організації на Житомирщині. Керував парафіями Житомирщини й частини Поділля.

7. Єпископ Рівенський Платон (Артемюк), висвячений в єпископи в Києві в серпні 1942 р.; родом з Підляшшя, з священників Волинської єпархії, перед тим довголітній учитель і керівник єдиної на Поліссі прив. української школи ім. О. Стороженка в Бересті; давній український діяч і активний учасник українського церковного руху в б. Польщі; керував Рівенсько-Кременецькою єпархією.

8. Єпископ Переяславський Метислав (Скрипник), висвячений в єпископи в Києві, в травні 1942 р., відомий український діяч на Волині й посол до польського союму в р. р. 1930–39.

9. Єпископ Берестейський Юрій (Коренастов); висвячений в єпископи в Пінську в лютому 1942 р. з архимандритів Православної Церкви в Польщі, вікарій митрополита Подільського Олександра.

10. Єпископ Дубенський Вячеслав (Лісіцький); висвячений в єпископи в Луцьку у вересні 1942 р., з духовної родини на Волині, священником від 1914 р.; єпископ-вікарій при митрополиті Полікарпові для православних парафій чеських на Волині (богослуження відправляв у чеській мові).

11. Єпископ Новомиргородський Володимир (Малець), з протієреїв дореволюційного рукоположення; висвячений в єпископи в Києві в червні 1942 р.; вікарій архієпископа Миколаївського Михаїла.

У липні 1942 р. до Православної Автокефальної Української Церкви приєднався митрополит Харківський і Полтавський Феофіл (Булдовський), єпископ з р. 1923, що належав до церковної течії, званої в Україні по його прізвищу «Булдовщиною»; була це течія, яка, з благословенства патріарха Тихона, вважалась автокефальною церквою в Україні («благодатна автокефалія», у протилежність до «безблагодатної» УАЦ митр. Липківського).

Таким чином, у складі ієрархії Православної Автокефальної Української Церкви маємо 14 єпископів, з яких 9 дала Православна Автокефальна Церква в б. Польщі (Західна Україна) і тільки 5 з українських земель під більшовиками; з нововисвячених у 1942 р. — 7 єпископів з Західної України і 4 — з Східних областей України — архієпископ Михаїл, єпископи Сільвестр, Григорій і Володимир.

Як видно з розміщення єпископських катедр, де перебували й керували єпископи Автокефальної Церкви, найслабше обсаджено було Лівобережжя Наддніпрянської України, де був у Харкові митрополит Феофіл, якому вже доходило 80 років, і в Лубнях єпископ Сільвестр.

Майбутня історія може докладно розглянути й оцінити діяльність Православної Автокефальної Церкви в Україні та її ієрархії в часі визволення німецькою армією України від більшовиків. Тепер для цього не час, як рівно ж нема й усього матеріалу, потрібного для ясности картини й об'єктивности оцінки. Згодом і наші Владики поділяться, очевидно, з широким громадянством фактами, досвідом і вражіннями зі своєї архипастирської праці в трудні часи війни. Нині можна тільки зазначити, що східні області України явилися дуже тяжким тереном для апостольської праці. Християнська церква за часи панування більшовиків так основно знищена, що молоде покоління не розуміє потреби церкви й пригорнути його до церкви дуже тяжко. В значній мірі стосується

це й до середнього віку людей. Для праці на такому терені, труднішому може, ніж за часів Володимира Великого, бо озброєному «марксизмом-ленінізмом» та «дарвінізмом», потрібні кадри місіонерів — і освічених і ідейних. Владики ж в східних областях відчували не тільки недостачу таких, але й велику недостачу звичайних священиків чи кандидатів на священство для відправи богослуження. Порівнюючи більше знаходилося по місцях старого «слов'янського» духовенства, але ж був це, по словах наших владик, «елемент у більшості мало ідейний, т. зв. «паляничники» (від «паляниця»), як прозвали їх по селах, що «мандрують з парафії до парафії, шукаючи більше земних благ і профануючи велику ідею Христову». Найкращим елементом були священики з б. Української Автокефальної Церкви, але залишилось їх дуже мало. Західня ж Україна теж не могла дати стільки кандидатів, як вимагало життя, та й сама у себе скоро відчула брак добрих кандидатів у священство.

Сполучення релігійної ідеї з національною мало певне значіння для відродження Православної Церкви на Сході. І питання мови богослуження мало там не академічний інтерес чи становило предмет якоїсь полеміки в пресі, а цілком практичне значіння, — самоозначення себе, яко українця чи росіянина. До тогож для українських молодих поколінь церковно-слов'янська мова, хоч би і з українською вимовою, була дійсно «мертвим язичем», бо ж від часів революції 1917 р. нема її по школах, а церкви були позакривані. І попит на богослужбову книжку в українській мові був великий. Скільки можна було, на Східні області України посилались книги св. Письма й чини богослужбові в перекладах на українську мову Українського Наукового Інституту у Варшаві — Луцьку, дещо було надруковано в Києві й Полтаві.

Оскільки Москва була затрівожена діяльністю Православної Автокефальної Української Церкви, видно з виступів проти неї, а головню проти Владика-Адміністратора Митрополита Полікарпа, Московського Місцєблюститєля Патріаршого Престолу Митроп. Сергія. Митроп. Сергій видав у лютому 1942 року посланіє «К православної пастве України», а потім, знов, у березні того ж 1942 року, Пасхальне посланіє до «архипастирей, пастирей і пасомих в областях України». В посланіях митр. Сергій обвинувачує Владика Полікарпа у зраді «делу народному, а значит і делу православному», бо ж Владика Полікарп «офіціально представлявся немецкому комісару в г. Ровно, виразіл неприміримую ненависть к советскому режиму і принял на себя обязательство лойяльно сотрудничать с немецкімі властями...» Владика Полікарп увійшов в контакт з якимсь «землячеством українцев в немецком Генерал-Губернаторстве в Польше», яке землячество, «сочинів за немец-

кой границей українську автокефалію, ставит своєю задачею ввести ету автокефалію на Україну, не считаясь ні з канонами, ні з правами і волею законної ієрархії...» Це «землячество» хоче, по словах м. Сергія, «грабить українцев духовно, увлекаючи їх із спасительной загради Церкви-Матері на путь раскола і самоцінія...» М. Сергій сповіщає в цих посланнях українську паству, що він забороняє єпископа Полікарпа в священнослуженні й усуває від церковного управління до «каяття його», а як не покається, то до суду над ним, про що сповістив також Олександрійського й Ієрусалимського Патріархів, які ніби поділили точку погляду митроп. Сергія. Українська паства, духовенство й архіпастирі, під страхом відлучення від церкви, не повинні мати нічого спільного з забороненим єпископом Полікарпом...

Цей документ Московського Місцєблюститєля, а потім, як відомо, вже й патріарха московського Сергія, позбавлений канонічного значіння, бо в ньому патр. Сергій хоче судити єпископа, йому невіддєльного. Але для майбутнього історика документ цей буде найкращою оцінкою праці Православної Автокефальної Української Церкви та її Владики-Адміністратора й цілої ієрархії в їх співпрацівниками в боротьбі Українського Народу в рр. 1941—43 за свою національну, незалежну від Москви, Православну Церкву.

С. КОКОТ.

ДОЛЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ПІД БОЛЬШЕВИКАМИ¹.

Років 10—12 тому в совітських часописах вряди-годи з'являлися поодинокі висловлювання совітських письменників, не позбавлені

¹ Стаття, яку подаємо нашим читачам, є реферат письменника з Наддніпрянської України п. С. Кокота, виголошений ним у Літературно-Мистецькому клубі у Львові. 22/X м. р. і видрукований тоді-ж у «Краківських Вістях».

У своїй праці автор подає матеріал, якого давно з тривогою очікувало українське громадянство. Є це підсумок тих втрат, яких зазнало українське письменство під большевиками. С. Кокот дав собі труд згадати й вичислити поіменно тих молодих, середущого віку і старих письменників та літературних критиків, яких знищили большевики. Підсумок жахливий: за коротке панування большевиків — 113 осіб!

Коли б припустити, що із них тільки 5 осіб, в процесі нормального росту і праці, заняли б в українській літературі те місце, що, напр., Коцюбинський,

влучности й надзвичайної спостережливості щодо умов життя і праці письменника в Більшевії. Їх більше було в російському письменницькому середовищі, менше в українському. Але і там і тут, не кажучи про інші підсов. літератури, вистачало фактів, щоб на підставі їх скласти уявлення про неможливу атмосферу життя і праці письменника. Того письменника, ідеал якого ще в 1906 році вождь більшовиків Ленін у статті «Партійна організація і партійна література» схарактеризував так: «Це буде нова література, дійсно вільна, бо вона не буде залежати від грошового мішка буржуазного видавця» і т. п. Так писалося в теорії. В дійсності ж робилося цілком інше. Наприклад, російська письменниця Ольга Форш в одній зі своїх книжок, під назвою «Божевільний корабель», писала десь у 1930-х роках таке: «Як тільки виявиш талант і бажання послужити країні, так країна закроїть тобі вимогу на всю повну міру. Коли ти на ділі швець, то будь нам і кравець, і на дуду ігрець, а не то — ми тобі!». «Коли ти письменник, то будь нам і пропагандист, і агітатор, і провідник лінії партії і бери участь у реконструкції народного господарства, а не то — ми тобі!» Нічого, звичайно, крім органічної ненависті до такого, з дозволу сказати, вільного розвитку, з ласки Леніна, письменницької творчості не могло бути. Ставався той неминучий розрив в думках і почуваннях, який так влучно змалював другий російський поет, Пастернак:

«І развє я не мерюсь п'ятилєткой,
Нє падаю, нє поднімаюсь с ней?
Но как мне бить с мойї грудною клеткой,
І с тєм, что всякой косности косней?»

Стефаник, Франко, Леся Українка, — то можемо собі уявити яку страшну, історичну шкоду заподіяно Українській Нації! А, тим часом, наше припущення дуже скромне і обережне, бо із списку п. Кокота уже нині можна назвати майже двадцять імен, що за своє коротке, так нагло обірване або цілком отруєне життя, встигли виявитись, як блискучі мистці першорядного значення, що, при нормальних обставинах, могли б бути окрасою кожної літератури. Згадати хоча-би такі імена, як Грицько Чупринка, Микола Хвильовий, Микола Зеров, Павло Филипович, Євген Плужник, Дмитро Фальківський, Григорій Косинка, Микола Куліш, Антоненко-Давидович, Валеріян Підмогильний, а з літературознавців — Сергій Ефремов, Олександр Дорошкевич, Микола Плевако, Драй-Хмара, Дурдуковський, Музичка і полишаючи такі великі й одночасно трагічні постаті, як Максим Рильський і Павло Тичина.

Цікаво, як-би виглядала кожда культура і кожда література, як-би над ними робилась подібна жажлива вівісекція!

Але втраченого не повернеш і плачем ділу не допоможеш! Поруч інших історичних втрат, Українська Нація мусить пережити і цю втрату, шукаючи способів захоронити бодай те, що залишилось од знищених письменників і виглядаючи шляхів, як понесену втрату нагородити.

На цю тему радо дамо місце, хто обізветься, в наступних книжках «Голосу Сучасности».

Хіба я не вимірююсь п'ятирічкою? Не падаю, не встаю разом з нею? Але як мені бути з моїми почуваннями і з тим, що найста- ліше, найпостійніше в людській істоті?

Навіть такий комуністичний ортодокс, «кращий поет совітської доби», як назвав його Сталін, — Маяковський — і той у совітській «вільній» країні в 1925 році відзначив, що писати в большевицькій країні про все, що почуваш, не так то й вільно. От чому в одному з його вірців читаємо:

«І я себя смірял, становясь на горло собственной песне.»

І я себе втихомирював, стаючи на горлянку власній пісні.

Тобто те, про що душа рвалась говорити, я волів душили, щоб воно, бува, не вирвалося на поверхню. Після того кінця, який заподіяв собі Маяковський, пустивши собі кулю в лоб 1930 року, стає зрозумілим вищенаведене висловлення, бо довго людина наступати на горло власним думкам і почуванням, хоч би вона була і Маяковським, не зможе.

Ще виразніше, ще яскравіше про систему в Сов. Союзі висло- вився інший з стовпів сов. рос. літератури — Безименський. Він заявив просто, що вища партійна інстанція в країні — Чека — грає людиною. Вона може її то піднести на недосяжну височину, то кинути у безодню назавжди.

«Чека іграет человеком,
Оно изменчиво всегда,
То поднесёт его высоко,
То бросит в бездну навсегда».

Наведених прикладів досить, щоб зробити висновок, що в Сов. Союзі навіть такий упривілейованій літературі, як російська, далеко було до того ідеалу, про який лицемірно писав Ленін у 1906 році. Що ніякої волі і незалежності письменника від грошового мішка видавця не тільки не здобув письменник за большевиків, а, навпаки, попав у ще гіршу залежність від монополіста видавця- держави, при чому держави нового типу — сов. держави, яка не тільки виявляє зацікавлення, що пише письменник, а навіть стежить за тим, що думає, їсть, куди ходить і з ким зустрічається він. При чому ця зацікавленість держави зростає по висхідній лінії з року на рік і вкінці досягає свого апогею в таких розмірах, що письменник може писати, ходити, думати лише так, як того вимагає генеральна лінія партії.

«Інженер людських душ», за визначенням самого Сталіна, в со- вітських умовах стає в першу чергу інженером своєї власної душі. Він її з метою самозбереження так реконструує, що перетворюється в ходячу машину, що пише тільки те, що потрібне ненажерливому молохові — большевицькій державній машині.

Український письменник у цьому відношенні був поставлений у виключно важкі умовини. Після короткотривалої стратегічної передишки, яка була дана українському письменству з 1920 по 1929 рік, тобто якихось десятків років, настав в українській літературі чорний день, доба жахлива по своїй суті, що скоріше скидається на важкий фантастичний сон, ніж на живу дійсність. Але фантастичність жахливої доби ставить на реальний ґрунт факт цілковитого винищення всіх українських письменників. Репресованими, засланими, або знищеними жертвами большевицького терору виявилися такі письменники, включаючи і ті одіозні фігури, що були зброєю мерзеної політики большевиків (І. Кулик, І. Микитенко, І. Кириленко та інші): 1. Борис Антоненко-Давидович, 2. Василь Атаманюк, 3. Василь Бобинський, 4. Дмитро Борзак, 5. Гордій Брасюк, 6. Дмитро Бузько, 7. Кость Буревій, 8. Остап Вишня, 9. Олекса Влизько, 10. Микола Вороний, 11. Марко Вороний, 12. Василь Вразливий, 13. Юрій Вухналь, 14. Мечислав Гаско, 15. Володимир Гжицький, 16. Дмитро Гордієнко, 17. Дмитро Грудина, 18. Леонід Гребінка, 19. Олесь Громів, 20. Олесь Досвітній, 21. Михайло Драй-Хмара, 22. Микола Дукин, 23. Грицько Епк, 24. Сергій Жигалко, 25. Дмитро Загул, 26. Микола Зеров, 27. Михайло Івченко, 28. Мирослав Ірчан, 29. Іван Кириленко, 30. Мелетій Кічура, 31. Михайло Коворіс, 32. Гео Коляда, 33. Григорій Косинка, 34. Кость Котко, 35. Микола Куліш, 36. Іван Кулик, 37. Ол. Лан, 38. Петро Ліповий, 39. Микола Марфієвич, 40. Іван Микитенко, 41. Василь Минко, 42. Василь Мисик, 43. Михайло Могілянський, 44. Галина Орлівна, 45. Андрій Панів, 46. Сергій Пилипенко, 47. Валеріян Підмогильний, 48. Євген Плужник, 49. Валеріян Поліщук, 50. Клим Поліщук, 51. Яків Савченко, 52. Михайло Семенко, 53. Леонід Скрипник, 54. Олекса Слісаренко, 55. Людмила Старицька-Черняхівська, 56. Дмитро Тась, 57. Борис Тенета, 58. Іван Ткачук, 59. Дмитро Фальківський, 60. Павло Филипович, 61. Микола Хвильовий, 62. Дмитро Чепурний, 63. Євген Черняк, 64. Леонід Чернов, 65. Василь Чечвянський, 66. Грицько Чупринка, 67. Роман Шевченко, 68. Гео Шкурупій, 69. Юліян Шпол, 70. Володимир Штангей, 71. Грицько Яковенко, 72. Володимир Ярошенко, 73. Майк Йогансен, 74. Гордій Коцюба, 75. Віктор Гудим, 76. Грицько Савченко, 77. Микола Терещенко. Сюди треба додати критиків і літературознавців, яких також усунено подібними ж методами, включаючи і тих, руками яких до пори до часу большевизм здійснював свою чорну роботу (Хвиля, Коряк, Коваленко Б. та інші).

Знищені або усунуті від літератури були такі: 1. Андрій Річицький, 2. Ананій Лебідь, 3. Олександр Дорошкевич, 4. Сергій Єфремов, 5. Андрій Ніковський, 6. С. Федчишин, 7. Є. Гірчак, 8. Іван

Лакиза, 9. Фелікс Якубовський, 10. Володимир Покальчук, 11. Кость Довгань, 12. В. Василенко, 13. Григорій Котюк, 14. М. Яшек, 15. Микола Новицький, 16. В. Дурдуковський, 17. М. Плевако, 18. Г. Майфем, 19. Шамрай, 20. О. Кісіль, 21. А. Музичка, 22. Ковалівський, 23. Анатоль Машкін, 24. Євген Шабльовський, 25. Йосипчук, 26. Ф. Таран, 27. Ол. Шумський, 28. П. Христюк, 29. І. Іваниця, 30. Дога, 31. Дмитро Рудик, 32. Сергій Козуб, 33. Іван Лизанівський, 34. Володимир Юринець, 35. Лавриненко, 36. Василь Бойко та багато інших.

Вилучено з ужитку твори померлих, або тих, що перебували за межами УССР.: Блакитного, Михайличенка, Чумака, Григорука, Дніпровського, Заливчого, Кобилянської, Косяченка, Стефанька, Черемшини, Федьковича та багатьох інших.

З поміж цієї маси українських письменників, серед яких, правда, були і неукраїнці, залишилися до пори, до часу: 1. Микола Бажан, 2. Андрій Головка, 3. Сава Голованівський, 4. Олесь Донченко, 5. Наталя Забіла, 6. Яків Качура, 7. Олександр Кошиленко, 8. Олександр Корнійчук, 9. Іван Кочерга, 10. Іван Ле, 11. Терень Масенко, 12. Петро Панч, 13. Лейба Первомайський, 14. Марія Пригара, 15. Максим Рильський, 16. Іван Сенченко, 17. Леонід Смілянський, 18. Юрій Смолич, 19. Володимир Сосюра, 20. Павло Тичина, 21. Павло Усенко, 22. Микола Шеремет, 23. Юрій Яновський. Якщо відрахувати зпоміж них відсоток жиців, то на долю українського письменства лишилося якихось півтора десятка справді письменників-українців.

Півтора десятка тих, що лишалися в живих і представляють сьогодні українську літературу в ССРСР. — це також жертви і може їх доля сьогодні жахливіша за долю тих, що дістали кулю НКВД, чи стрінули голодну смерть у далеких північних чи сибірських таборах. Але про це далі.

Здається українські письменники були першою суспільною верствою, на якій большевики спробували перевірити свою методику побудови безкласового соціалістичного суспільства в одній країні. Після процесу СВУ, коли юридично законно (звичайно, на совітський манір!) кинуте у в'язницю і на заслання кілька десятків українських письменників, — у середовищі письменницькому настає доба т. з. викривання класових ворогів. Вона спочатку прибирає форми поліційної класифікації письменницьких груп, течій та окремих письменників, а потім перетворюється на чистісіньке фізичне нищення, розправу. При чому характер розправи був настільки сорокати і різноманітний, що на окремих зразках його слід зупинитися, щоб мати уявлення про ту жахливу перспективу, до якої прагнули й дійшли большевицькі правителі в Україні.

Українську літературу на початку 1939 року в основному знищено. При чому безпринципність та абсолютна нерозбірливість у підході до цієї справи просто жахливі. Під одну гребінку йшли всі: і ті, що розпиналися за совітську владу, і ті, що інших розпинали за неї, і ті, що тільки географічно були громадянами СРСР.

Ось кілька прикладів: В грудні 1934 року коротке інформаційне повідомлення сповістило про розстріл групи українців, між якими були письменники і поети Влизько, Фальківський, Косинка, Роман Шевченко, Кость Буревій, два Крушельницькі, Сказинський та інші. Для всіх, особливо для тих, хто знав особисто страчених, було очевидно, що розстріл цей є ні що інше, як демонстрація. Що справа не в них персонально, а в тому, що процес фізичного нищення розпочався, і це ті перші, що під гарячу руку попали. Це було чорним предзнаменуванням! Так воно і сталося.

В тому ж році було проведено непереврене по своїй цинічності цькування одного з кращих представників української культури, професора і поета Миколи Зерова. На прикладі Зерова вималюється євангельський процес зради Юдою учителя свого Христа. Сірий, безбарвний студент, а потім аспірант Інституту, якого професор Зеров вивів у люди, Петро Колесник, спричинюється, як зв'язуюча ланка в процесі цькування і виживання з інституту професора. Колесник, якого потай гризли зазидки на ту загальну повагу і любов, якими користувався проф. Зеров серед студентства і громадянства, не завагався, щоб підпрятись і почати ту мерзенну роботу, наслідком якої було спочатку усунення ученого з Інституту, а потім арешт і заслання. Що робив Колесник? Він на загальних зборах студентів і викладачів Інституту тільки критикував «ідеологічні викривлення», яких, мовляв, допускався у своїй роботі професор, а потім не завагався у совітській пресі помістити статтю, в якій розкритикував з позицій так званої марксоленінської методології усі праці Зерова. Чи було хоч за макове зерно у цій критиці послідовно наукових тверджень, об'єктивної аналізи, чи хоч би звичайного розуміння суті речей? Ані скільки! Це був просто матеріал для НКВД, на підставі якого можна було зложити справу проти вченого. І зложили. На катедру професора, після усунення Зерова, як воно завжди робилося в СРСР, виліз той же таки Колесник. Отже, мета, принаймні для нього, була ясна. Але НКВД дивилося далі. Воно згодом і Колесника прибрало. Так нечистими руками, нечистих з нашого народу, провадилася послідовна робота що до винищення українських кадрів на Українській Землі!

Приклад Зерова — Колесника не поодинокий. Що це була система і то система глибоко продумана, твердить нам ще інший

приклад. У Києві десь до 30-х років працював відомий мистецтвознавець і музичний критик Юрмас, редактор творів Леонтовича і член редакційної колегії журналу «Музика». Десь у 30-х роках його заарештувало НКВД і пред'явило обвинувачення в перебуванні в контрреволюційній націоналістичній організації. Ця людина, що була далеко від будьякої взагалі політичної діяльності, рішуче почала заперечувати це. Тоді їй заявили, що є живі свідки, яким він, Юрмас, пропонував увійти в члени націоналістичної організації. Коли це Юрмас заперечив, тоді йому дали т. зв. «очну ставку», наочне зіставлення з людиною, яка довгий час була у нього і провадила з ним всякі розмови, що ніяк до політики не стосувалися. Цією людиною був літературний критик П. Він на тій «очній ставці», не моргнувши оком, заявив, що на одних таких відвідинах Юрмас запропонував йому вступити до націоналістичної організації, яка своєю метою ставила повалення радянської влади. І що він, П., в той же день заявив про це НКВД. Юрмасові через так зване «ОСО» (Особос совещаніє НКВД) дали 10 років далеких таборів, де він і загинув. В тюрмі Юрмас обурювався тільки на те: як могла ця людина вигадувати неіснуюче, свідчити про неправду, переконувати в тому, чого не було? Юрмас загинув. Але крутою стежкою вгору пішла життєва кар'єра П. Ми сумніваємося, що йому її стелили за одного Юрмаса, чи, Боже борони, за великі наукові здібності. Досить того, що йому, П., в Москві доручили були репрезентувати своїми статтями усю новітню українську літературу в «Літературной Енциклопедії», «Большой Советской енциклопедії» та інших всесоюзного масштабу виданнях. Це він, П., на сторінках «Літературной Енциклопедії» опльовував усю українську літературу, жонглюючи такими термінами, як «суркульські письменники», «контрреволюційний націоналізм», «контрреволюційна петлюрівщина» і т. д. Цей приклад підтверджує нам ще раз, яких жахливих заходів імалися більшовики для знищення української інтелігенції.

Про різноманітність способів, якими винищувано українську культуру та її провідників, свідчить і сумна доля ще одного талановитого поета, Максима Рильського. Ще в 1930 році його викликає НКВД і пробує перевиговати. Згодом Рильського на деякий час ув'язнюють, і цього було досить, щоб зламати особисту волю поета й змусити його працювати на замовлення совітської влади. Епоха пісні про Сталіна в творчості Рильського, як зазначають свідки, то епоха найжахливіших моральних тортур, які від власного сумління завдав поет. Поета в той час не пізнавали його найближчі. Опухлий від постійного zalивання горілкою своєї совісти, він на очах найближчих приятелів плакав, як мала дитина, бив головою об стіл і в безпорадності гриз собі пальці. Це покуту-

валися творчі гріхи перед самим собою. Безперечно, що в думках і почуваннях автора «Тринадцятої весни» і «Крізь бурю і сніг» не могло бути того швидкого творчого заломання, яке побачили читачі після 1930 року. Прийшло не заломлення, а насильницький перелім волі людини ззовні. Сталося те, що в СРСР прибрало масові розміри перед примарою неблаганної фізичної смерті. Діти вирікалися батьків, дружини чоловіків, матері дітей. Рильський, безперечно, жертва цього нелюдського жаху. Поза всім — він український поет, місце якого б сяло у числі кращих мистців українського слова. Але не всім дано волею своєю переломити зовнішні сили, що насунули на життя. Рильському більшевики не мгли простити того, що він, найбільший з новітніх поетів, співає не про турбіни Дніпрогесу і вождів большевизму, а про Навзикаю, струнку дочку феацького царя Фальстафа, чи звичайне українське сіно. Тому йому дали до вибору (ми в цьому не сумніваємось), чи писати про інше, чи бажає зовсім перестати писати? Нам сьогодні (і це треба сказати одверто!) легше було б, коли б Рильський зовсім перестав писати. Ми мали б в пантеоні найкращих синів народу ще одну світлу постать, а так... важко судити його нам, свідкам сьогоднішнього дня. Хай присуд видасть історія.

Про третього з найбільших поетів — Тичину, говорити не доводиться. Є такий біологічний термін до напівживих істот, що перебувають у стадії рідини, як протоплазма. От він найбільше підходить до характеристики сучасного Тичини. Протоплазмою він став зразу ж після «Соняшних клярнетів», протоплазмою залишився і досі. НКВД чи совітським урядовцям не треба було мати багато мороки, щоби зробити з нього слухняне знаряддя своєї руйнівної політики. Ніхто ніколи не бачив Тичини в боротьбі з самим собою, та на таку боротьбу він і ніколи не був здатний. Сьогодні біля нього ростуть Смутьсони, що пишуть передмови до його творів, у надії, що від цього «сонця» провідник партійної лінії в українській літературі, Смутьсон, буде видніший. Марно! Пригадується, як масово ненавиділа учнівська молодь у всіх совітських школах рекомендовані до вивчення твори Тичини. Вони їх вивчали буквально так, як хвора людина приймає рицинус! Тільки воля партійних верховодів привела до того, що непохованим опинився в Леті цей давно померлий в українській літературі письменник.

Кілька слів про іншого поета-вченого, ім'я якого в українськiм письменстві, а особливо в науці, має неабияке місце. На його прикладі найяскравіше видно, до якого ступня розчавлення людської особи дійшли большевики. До чого вони безпринципні, ліцемерні і використовують у своїй країні людей, як речі, як матеріял! В 1929

році його були піддали большевицькій анатемі, як морального підсобника української націоналістичної буржуазії, негласного члена СВУ — коротко, як потенціального ворога совітської влади. Випинутий з Академії Наук, позбавлений усяких засобів до існування, він не мав права друкувати своїх праць і доживав нужденні дні в цілковитій безнадії. Його найближчу рідню репресували і вченому залишалося тільки чекати на смерть. Але ось настає 1939 рік. Рівно десять років. Лави українських учених і письменників перебито й перечищено. Розшуковують тих, що давно вийшли в тираж, але на яких можна ще заробити. Знаходять поета-вченого. Починається трагікомедія. I-й акт: знайденого вченого притягають до співробітництва в Академії Наук. II-й акт: нагороджують орденом трудового прапора. III-й акт: влаштовують збори Академії з виступом «академіка» Корнійчука на тему, як ми, тобто большевики, шануємо науку та її представників. І тут же виступ ученого. Сценічно він виглядав так: Виступав немощна, зовсім розбита роками і тяжким життям людина. В неї капають з очей сльози і вона не може від хвилювання говорити. Згодом вона приходить до рівноваги і прорікає буквально так: «Я вже старий і не можу принести користи як вояк. (Тоді саме була війна Світів з Фінляндією.) Але я знаю фінську мову і можу піти на фронт як перекладач, щоб цим віддячити партії, урядові і товаришові Сталінові за високу нагороду...» Може це явище повинна аналізувати медицина, важко сказати, але факт є фактом. Поет-учений, — це буде IV-й акт цієї трагікомедії, — вивезений большевиками в Уфу. V-го акту ми ще не знаємо. Такі картини під «сонцем» сталінської конституції можна було спостерігати на великих просторах нашої Батьківщини.

Большевики, винищуючи українських письменників, робили це безпринципно й не питали, від кого починати й на кім кінчати. Це явище дуже яскраво можна схарактеризувати на прикладі такого письменника, як Іван Микитенко. До 1936 року це була кара Господня на українських письменників, типовий совітський метр на зразок теперішнього Корнійчука, який давав тон у літературі, проголошував настанови, словом, був уповноваженим від партії і НКВД в українській літературі. Його п'єси такого ж зразку, як і Корнійчукові, ставилися по всіх театрах Совітського Союзу та були введені, як обов'язкові для вивчення в середніх та вищих школах. Як і Корнійчука, його величали потай совітським вельможею і мільонером. Але йшли часи. Микитенко піднімався все вище й вище по драбині совітських чинів. Він представляє у Москві у ВОАПП-і українську літературу (ВОАПП — всесоюзне об'єднання пролетарських письменників). І, нарешті, від українських письменників він бере участь у т. зв. світовому конгресі

письменників у Мадриді. В той час, коли зовні кар'єра Микитенкова начеб то росла, невидні кроти, що зв'язували партійний осередок письменників з НКВД, вже рили потай яму, щоб у ній закопати цього літературного достойника. В той час, коли Микитенко перебував у Мадриді і вирішував справи світового значіння, в Києві літературні щури меншого масштабу — Кириленки й Івани Ле — вже гострили зуби, щоб одним махом покінчити з своїм літературним конкурентом за багатим письменницьким столом. Характерно, що вони були його найближчими «собутильниками», говорили на «ти», Ваньою називали і в той же час їх зазидки гризли, що не вони, а він на вершці всесоюзної слави. Отже не без порад НКВД вони намовляють таку літературну гниду, як вічнопочинаючий драматург Мокрієв, якому, до речі, також не давали спокійно спати драматургічні лаври Микитенка, щоб той поїхав на батьківщину Микитенка і там зібрав водомости та компромітуючі матеріали до чергової перевірки партійних документів. Мокрієв виявився найбільш підходящою кандидатурою для цієї мети. Він з літфондівськими карбованцями їде начеб то у службове відрядження, а насправді прямує в село, де народився Микитенко, і сидить там цілий місяць, збираючи компромітуючі матеріали на Микитенка. Не можна сказати, щоби роздобув він щось надто цінне за час свого довготривалого «відрядження». Висуваючи на таку височину, як та, що припала Микитенкові, большевики в першу чергу розпитували про родовід, а в цьому відношенні Микитенко міг бути цілком спокійний. Але як і в кожній людині, у Микитенка і тут, на батьківщині, знайшовся якийсь недруг. Він за пляшкою горілки змайстрував якусь небилицю і Мокрієв приїхав з нею в Київ. Ми не знаємо деталей дальшого ходу справи, але досить того, що, повернувшись з Мадриду, Микитенко нюхом відчув, що його справи стоять нецікаво. Вже не було його меценатів—Панаса Любченка і А. Хвилі, а в повітрі надобре запахло небезпекою. У Микитенка спочатку забрали партійні документи для перевірки, а потім одного дня він вийшов з дому рано і назад не повернувся. Дружина за кілька місяців довідалася, що його засудили на 15 років далеких таборів і вислали десь на північ. Так скінчилася кар'єра цього партійного провідника в літературі від своїх же братчиків нечистої руки, таких, як і він самий.

Досі загадкове питання: з яких міркувань виходило НКВД, коли одну особу з партійних, наукових чи мистецьких кол ув'язнювало, а іншу залишало на волі, при умові, коли на першу і на другу мало цілком достатню кількість компромітуючих матеріалів (зібраних, звичайно, методами совітської розвідки!). Стверджено фактами, що в часі терористичної кампанії 1937—1938 р. р. слідчі вибивали «показання» з ув'язнених на майже всіх совітських про-

відників того часу, чи взагалі відомих діячів. Виняток з цього правила становила хіба що тільки єдина особа самого Сталіна. Десятки й сотні підслідних в'язнів цих часів власноручно підписали свідчення про те, що вони втягнуті були чи «завербовані», як тоді казали, до контрреволюційних і терористичних організацій Ворошиловим, Буденним, Тимошенком, Затонським, Шліхтером, Богомольцем, Дубовим, Корнійчуком і т. д. і т. д., що в лавах контрреволюційних організацій разом з ними перебували Тичина, Гнат Юра, Довженко та інші. По тюрмах уперто розповсюджувались чутки (не без потурання цьому самих слідчих), що вищеназвані особи вже ув'язнені, на засланні, тощо. Проте, як виявилось потім, тільки деякі з них опинилися за ґратами НКВД, а деякі, навпаки, одержували нагороди, почесні звання, сталінські премії і т. д. Що з тими численними зізнаннями, які в теках НКВД з написами «Берегти вічно» залишилися покищо без відповідного зреалізування? Відповісти важко. Це глибока таємниця більшовицької розвідки, яка виявиться може згодом.

Ще одне важливе питання: на кому будувалась, а вірніше — мала будуватися новітня українська література після майже стовідсоткового винищення її творців з середовища українського народу? Чи могли півтора десятка тих, що залишилися в живих зі справді українських письменників, її репрезентувати і творити? Ні. Справа виглядає цілком інакше. Українську літературу останніх років репрезентували тільки для людського ока Тичини, Рильські, Панчі чи Сосюри. Основним її кістяком, на якому вона мала рости й розвиватися, були Кацнельсони, Стебуни, Смутьсони, Тростянецькі, Фельдмани, Хазани, Кешштейни, Первомайські, Рибакі, Мартичі й інші представники синів Ізраїля з прозорими і зовсім непрозорими прізвищами. Коли в 1925—1927 роках, за влучним виразом Антоненка-Давидовича, українська селянська молодь, як на Січ, валом валила в літературу, то в 1939—1940 роках цю охоту в неї цілком убито! Не до того їй було! В українську літературу йшли діти юдеїв. Вони від себе співали пісні про Україну, як про свою власну батьківщину:

«... Та земля, на якій народився,
Де біжать у Дніпро ручаї,
Де я рідної мови навчився,
Й не забуду ніколи її» —

пише «український» поет Арон Кошштейн. Яка земля? Якої мови навчився? Не сказано. Слово «український» тут нідочого, бо ясна справа, що землю над Дніпром уважали інтернаціональною і в пляновому порядку заселяли уродженими Вологодщини, Красноярсини, Самарщини... Жиди з ім'ям Стебунів, Мартичів і т. п.

владно приходили в українську літературу, як українці! Вони здійснювали в ній генеральну лінію партії, а Корнійчуків і Тичин тримали про запас для парадних справ. Йшло до нових обривів.

І хто знає, який був би кінець, коли б не війна 1941 року. Вона швидкий процес перебудови української літератури трохи загальмувала.

Доля українських письменників під большевиками — то доля винищеного в пляновому порядку прошарку української інтелігенції на місці якої мала розцвісти нова, «інтернаціональна» інтелігенція, з юдейською основою, якої завданням було, поруч з іншими чинниками, привести українську націю до цілковитої нівеляції і розплавлення в багатонаціональній тюрмі совітських народів...

О. ЛОТОЦЬКИЙ.

З ДИТЯЧИХ ЛІТ.¹

Уривок зі спогадів.

Народився я на Поділлію, біля Могилева, в с. Броніці. Жив у Броніці до 10-літнього віку, і на все життя заховалися у мене найкращі, опоетизовані дитячими вражіннями спомини про це

¹ Цього року минає 5 літ від часу, коли у Варшаві, наприкінці 1939 року, упокоївся Олександр Ігнатович Лотоцький. Серед гамору війни відійшов він майже непомітно, тимчасом постає О. І. Лотоцького занадто визначна, щоби пам'ять про нього так швидко загубилася. О. Лотоцький був міністром, послом, професором Українського Університету, українським журналістом; але інша головна роля його була в українському життю: був він великим і невтомним практичним діячем і організатором в найширшому розумінні слова. Протягом останніх 40 літ не було якоїсь поважнішої української культурної чи громадської справи, в яких О. Лотоцький не брав би близької — і то чинної участі. Біографія О. Лотоцького, цього визначного діяча останніх десятиліть, ще чекає свого автора. На щастя, треба зазначити, що О. Лотоцький, як людина, у високій мірі працюювита і у своїй праці відповідальна, не одійшов у вічність, егоїстично забравши із собою все пережите й доконане. Навіаки, протягом останнього десятиліття свого життя, серед великої і різноманітної праці, він примусив себе написати свої спогади, які й видав ще за життя у трьох томах, під загальним заголовком: «Сторінки Минулого» | видання Українського Наукового Інституту у Варшаві, рр. 1932—34 |. Ці його спомини, написані правдиво і цікаво, уявляють собою першорядний матеріял, ознайомлення з яким є просто обов'язковим і самозрозумілим для кожного українського громадянина, не кажучи про тих, що хотіли б брати активну участь у цьому житті.

Нині, в п'яту річницю смерті Олександра Лотоцького, схилиючи голову перед світлою пам'яттю видатного українського діяча, подаємо уривок | початок | його спогадів, що, малюючи дитячі літа Покійного, подають нам одночасно цікавий образок життя старого Поділля, старої України...

чудове місце. Ті спомини для мене увесь час були оповиті такими чарами, що я довго не відважувався одвідати місце свого народження, аби тих чарів не розвіяти. Але через тридцять літ побував я в Брониці разом з С. О. Єфремовим під час одної з наших подорожів по Поділлю. Те, що я побачив своїм, вже охолодженим поглядом, не зруйнувало, а посилило мої яскраві давні вражіння.

Броніця положена над Дністром, на останніх відногах Карпат. Високе плато лівого берега перерізано глибокою долиною, що на дні її слезиться струмінь, Катеринівка, який стає щовесни бурхливим потоком. По узгір'ях розкидано селянські садиби — з виноградниками майже в кожній, а над ними, на стрімкій височині, випинаються великі опокові скелі. Друга половина села перекинулася на гору — тут розташувалося кілька десятків хат, священницька садиба та панський палац з високою баштою. Серед приємностей моїх дитячих літ найбільшою було ходити на гору й милуватися звідти чарівним краєвидом, який складали: мальовнича картина села внизу, стрімка башта палацу серед розкішного парку на сусідній горі, а вдолині — блискучий під соняшним промінням Дністер, за ним зелені виноградники бесарабського берега. Літнім часом, особливо над вечір, довгими годинами пересиджувалося над горою, не помічаючи часу. Аж коли сонце сховається над Могилевом, повертавшеся додому широкою площею рівного плато, повний глибоких художніх вражінь.

Батько мій був священником. Не з самого лише синовнього почуття до нього, постать його уявляю собі, як одну з найкращих постатей людських, які зустрічав я в своєму житті. М'який, делікатний у поведженню, він був твердий у своїх переконаннях та засадах, і оскільки користувався повагою, стільки ж викликав побоювання серед тих, що на священничих чи якихсь інших зборах сподівалися почути од нього засадниче зауваження. В Подільській Семинарії вчився він одночасно з С. Руданським та А. Свидницьким, і той дух часу, в якому виростили ці наші письменники, живив і його. З пієтетом він згадував та розповідав мені про них. Національне почуття його було щире та природне. Не робив він собі з того засадничої справи, — українська стихія була для нього надто натуральною, безперечною річчю, щоб над тим розумувати, — і весь характер нашого родинного життя був суто-український. Українська мова була виключною мовою у нас і в родині, і в зносинах з стороннім оточенням — з сусідами священниками, з місцевою адміністрацією, офіціалістами сусідніх маєтків і т. інш. Навіть більше, — за всієї делікатности свого поведження з людьми, батько мій звичайно не міг здержатись од іронічних, дошкульних уваг на адресу тих (особливо — одного сусіднього священника), хто не-натурально намагався вдавати з себе «руського человека». Від

самого початку ставився він до проявів моєї національної свідомості сприятливо, хоч і з певною добродушною іронією до наївно-сентиментальних сторін тих проявів. Лише часом, коли мої «грашки» виходили за межі визнаної легальності та приобіцювали втручання зовнішнього обуха, батько мій з тою ж звичайною своєю добродушно-іронічною усмішкою казав мені: «ой, будеш битий!» Але ніколи не заперечував він моїй праці національного усвідомлення села, навіть фактично сприяв тому, хоч се найперше загрожувало йому неприємностями на випадок, коли б дійшло до якого адміністративного ускладнення. Помер мій батько в 1889 році, коли я вже скінчив школу, одружився й, взагалі, фактично вийшов з родини. Але смерть його була надто тяжким ударом для мене, бо я втратив у ньому тверду моральну опору, з перших літ мого свідомого життя.

Не можу не сказати й про свою маму, яку всі, хто знав її, вважали за видатну серед свого оточення людину. Дочка дуже поважаного в своїй окрузі протоієрея Северіяна Дложевського, мати моя дістала освіту в одному серед розповсюджених на Поділля ще в половині XIX століття домашніх пансіонів, що їх удержували пані-польки. То була, розуміється, надто примітивна освіта, але кращої на той час не було у нас для жіноцтва. Природний її розум шукав задоволення в різноманітному читанню, що розвивало й поширювало її світогляд. Вже старою 70-літньою жінкою вона стояла надмірно вище за молодше жіноцтво духовного стану, що дістало освіту в духовних школах та гімназіях. До останніх днів свого життя мати моя живо цікавилася подіями і загально-політичним життям і, зокрема, українського життя національного, читала газети й мала свою власну думку. Пам'ятаю, як в час першої Державної Думи, в піднесених тоді громадських настроях, вона, бувало, не в силі дідатись, в нетерпінню йшла звичайно назустріч листоноші, який приносив їй газету «Рідна Справа — Думські Вісті», що була відгомонам праці української думської фракції. Коли я подарував мамі українську біблію, вона з захопленням перечитувала її, кажучи, що лише тепер, читаючи в рідній мові, вона розуміє глибину й красу сеї великої книги.

В інших культурних і громадських обставинах ся людина залишила б помітний слід в житті. Гадаю, що громадські риси вдачі моєї мамі сприяли ранньому пробудженню в мені інтереси до громадського життя.

Великий вплив на мене в дитячі мої роки мав мій дід по матері, згадуваний вже протоієрей Северіян Дложевський. Помер він у глибокій старості, коли мені було щось біля 12 літ. І се була для мене дуже тяжка втрата. Вже в старші роки я мав досить нагоди перевірити своє святоблिवе вражіння од сеї людини, і з найрізні-

ших джерел пересвідчився, що се була людина не аби-якої вдачі. Відносини його до парафії були якісь ідеально-патріархальні. Пам'ятаю, що, коли бувало з ним ідеши селом, то з кожним, кого зустріне, він заговорить, для кожного знайде привітне слово, розпитає про його домашні справи не лише з увагою, але й з справжньою повагою до людської гідности свого парафіянина. Розпитуючи, наприклад, про здоровля хворої жінки селянина, він називав її так само панею, як і ко жнужінку свого круга («як здоровля твоєї пані?») і робив се без тіні якоїсь іронії, з щирим почуттям природженого демократизму. Не дивно було засвоїти з цього чистого джерела перше підсвідоме почуття людської рівности, поваги до людини, як такої, до її людської гідности й права. Його смерть викликала глибокий жаль в цілій околиці, й тисячі народу зішлися на його похорони, засвідчивши тим, як цінили та поважали свого справжнього пастиря народнього.

І тепер, через більш як півстолітню смугу часу, яскраво стоять в моїй уяві подробиці мого дитячого приятелювання з дідом. Приїжджаючи до нього в с. Шендерівку, я часто залюбки залишався в його на тиждень-другий, особливо у літку. Дуже любив я їздити з ним на хутір, де в діда була велика пасіка, і увесь час провадили ми з ним бесіди на різні теми — старий 70-літній дідуган з 6—8 літньою дитиною. Найбільш щасливим часом були для мене години, коли ми лягали з дідом спати разом на його широкому ліжку, і він мені на «сон грядущий» розповідав події з біблійної історії. Ні в якій історії, ні в самій Виблі не було тих конкретних подробиць, з якими він так художньо оповідав мені ті події. І тепер пам'ятаю його яскравий поетичний опис раю, що в ньому жили перші люди... «Морелі, брусковини, дактилі» — се уривки з ботанічних його описів, а так само конкретні були описи з боку зоологічного та всякого іншого, — і то була справді приваблива картина раю. Художня фантазія мого діда не утруднялася задовольнити найменших подробиць моєї дитячої цікавості, і лише один раз оповідач не зміг мені дати звичайної ясної відповіді, а саме, коли я допитався, за що Пентефрій закинув Йосифа до в'язниці; в сім місці так і залишилася нез'ясована для мене тоді прогалина. Пізніше, коли мені було років 10—12, приїхавши до діда, я користувався його бібліотекою. З книжок, які я знаходив там, найбільше на мене вражіння робили «Розкази о Южной Руси» Щербальського. Прочитавши її знову десь через 15—20 років, я не міг пояснити собі, чому вона в дитинстві так вплинула на мене; проте, ся книга дала мені перші підвалини історичної свідомости.

Взагалі, щодо лектури обставини склалися для мене в дитячі мої літа дуже щасливо. В хаті у нас завжди водилася книжка, і

я змалку звик її бачити та користуватись. Мій брат Віктор, що був років на 10 старший за мене, укоханий первенець моїх батьків, вчився добре, мав нахил до книжки і звичайно привозив з собою до дому досить книжок, до яких і я простягав руку в міру доступності їх для мого розуміння. Між іншим, брат передплатував один з кращих ілюстрованих тодішніх журналів «Огонек» в час російсько-турецької війни 1877—1878 рр.; і мене дуже захоплювали описи та ілюстрації військових подій. Одного разу батько, приїхавши з Могилева, привіз куплених десь przypadково з десяти річників другого доброго ілюстрованого журналу «Всемирной Иллюстрации». Се було справжнє свято для мене. Добрі ілюстрації, добірний матеріал літературний з хронікою життя сучасного, наочно конкретизованого в малюнках, — ся лектура мене захоплювала... Я залюбки, з неослабним інтересом кілька разів перечитував ці великі річники. Але найбагатшим джерелом для мого розумового усвідомлення була бібліотека, яку подарував мійому батькові броницький дідіч, князь Вітгенштейн.

Дідіч цей був дуже оригінальною фігурою. Людина з надзвичайно різномірною освітою, він до кінця свого життя заховав якусь жадібну допитливість, що виявлялася часом у досить фантастичних формах. Дуже колись багатий, високо поставлений при царському дворі (здається, шталмейстер двору), він на схилі днів своїх, літ 70-ти, оселився в своєму маєтку в Брониці й розвіював тут рештки колишнього свого багатства усякими фантастичними примхами допитливого пана. Зацікавившись якимись комбінаціями з сфери машинової механіки, він поставив у Брониці цілий машиновий завод, закликав до його спеціалістів-механіків з Німеччини й провадив з ними, розуміється безвслідно, якісь механічні досліди. Інтересуючись астрономією, він поставив над своїм палацом на горі високу башту із зразковим астрономічним приладдям. Казали, що вкінці опанувала його думка сполучити вислим мостом дві гори над Броницею. За всім тим, се була людина симпатична, культурна, гуманіст-демократ, що добре ставився до селянства та до його інтересів. Після його смерти я чув великі жалі за ним з боку селян, коли появилися в броницькому маєтку нові господарі-спадкоємці й запровадили господарювання іншими методами відносин до селянина-робітника.

Величезна бібліотека, яку кн. Вітгенштейн перевіз до Брониці, займала кілька кімнат палацу й обіймала найрізномірніші галузі знання. Помітивши в мого батька певне замилювання до книжки, князь подарував йому добрий шмат своєї бібліотеки — з поля богослов'я та наук гуманітарних, додавши до того й значну частину класичної белетристики. Літ через десять по тому, як батько дістав цю бібліотеку, я скаталогізував її, і було там ще кілька

сот книжок. Але з самого початку бібліотека розвивалася по людях, бо батько охоче визичав книжки сусідам, а ті здебільшого не мали звичаю їх повертати.

Ті книжки, в розкішній оправі, були невичерпаним джерелом, з якого я на протязі всього часу мав середньої освіти широко черпав скарби духовної поживи. Різномодна та лектура, не завжди доступна, утворювала, розуміється, велике безладдя в моїй юнацькій голові, проте, давала багато матеріялу для роздумування, штовхала думку до самостійної праці.

Не можу не згадати ще про одно освітнє джерело в моєму дитинстві. На моїй тітці Сяні, дочці згадуваного протоієрея Северіяна Дложевського, оженився Ів. Ів. Головацький. Се була людина освічена, кришталевий тип ідеаліста, що до всіх фактів життя й перш за все до своїх обов'язків підходив з вимогами ідеальними. Так само ставився він і до своїх обов'язків священика, і його невеличка парафія Жеребилівка була якоюсь зразковою лабораторією різних народньо-просвітних експериментів. Він увесь отдавався праці для села і, між іншим, добре поставив школу. Тоді, на передодні доби Олександра III, школи парафіяльні значилися лише на папері, або існували самопасом, без державної допомоги, — то Головацький удержував ту школу на власні засоби. З того ж особисто-го джерела створив він при школі добру бібліотеку. Та бібліотека своїм змістом була мені приступніша, ніж усі інші, якими я користувався, а якість, коли не кількість тої бібліотеки була висока, бо фундатор поставився до вибору книжок з властивою йому увагою. Я ще малий був, — років до 10-ти, — коли його пам'ятаю, але з почуттям щирої подяки згадую її не лише морально, але й фізично прекрасну постать, що зовнішньо нагадувала іконописний тип Христа. Своєю сердечною, ласкавою мовою він на мене, малого хлопця, впливав так само, як і на дорослих парафіян, і не одну думку, не одне почуття заронив він мені в душу.

* * *

На сім місці згадаю і про трагічну долю сього ідеаліста священика, що упав жертвою станових забобонів, які так сильні ще були серед тодішнього духовенства. Він був син дяка, навіть, здається, паламаря, себто займав найнижчий щабель у становій ієрархії духовенства. А у внутрішніх відносинах духовного стану на Поділля панували погляди, що не виявлялися в таких формах по інших місцях України... Духовенство подільське, що у значній частині походило з старих шляхетських фамілій, з якою становою пихою розцінювало не лише інші класи, що стояли нижче за нього, але і в осередку свого ж духовного стану строго додержу-

вало різниці взаємовідносин окремих категорій сього стану. В певній мірі зневажливий погляд на дяківство й дяків традиційно виробився і взагалі на Україні. Не вважаючи на те, що культурна роля дяка на селі була значною, — він був учителем у громадській школі й називали його «пан бакаляр», «пан директор», — проте соціальне його становище трактувалось невисоко, бо не мало воно формальної основи: дяк був наймитом у громади, не мав часті ні в землі, ні в доходах парафіяльних, а жив з ласки парафіян та священика. В одній церковній книзі такий безправний дяк виплакав свою долю в отсих віршах:

Хто в Н Н не бував,
Той і лиха не знав.
Я в Н Н проживав
І много бід прийняв.
Дякував і паламарував,
І попа до церкви рано пробуждав,
Ще й до того людям угоджав,
І М. панщину роботав.
Бо чуть світ світає,
То осаул Клунос до школи приходить.

І глашає:
Дяче, на панщину! косить
Або будеш бруса носити...
Ще кріпче гонить на лан панський
Іван Полторацький.
Люди говорять: горе тобі, дяче!
Згинеш ти у нас, небораче!
Зді, читателю, мене извини
І назад листок переверни.

А з того листка довідуємося, що дяк утік з села, залишивши такий віршований заповіт:

Хто хоче лиха знати,
Нехай іде в Н Н дякувати, —
То буде панщину в будні робити,
А в суботу ходить дзвонити,
Сала по селу прохати
І скрізь за хлібом шмарувати.

Сіє вам зображаю
І сам з Н Н утікаю.

Се типова доля «мандровного дяка». То ж зрозуміло, що за таких обставин становище дяківське не було почесним, і така оцінка щодо сього становища додержалася аж до кінця ХІХ стол. Тому до дяка священик ставився з погордою, і, наприклад, дяковича в повіській родині називалося «гаком» і він зустрічав там погордливе відношення взагалі та зокрема з боку пошвен, що вважали одруження з «гаком», хоча б і укінченим богословом, за певний мезальянс для себе. Отже, таким мезальянсом було ожєніння «гака» І. І. Головацького з дочкою протоієрея, мовою тіткою... Дід мій, як я уже зазначав, був людиною щиро демократичних поглядів, молода пара щиро любилася, зокрема молодик по своїй лицарській вдачі по лицарському вклонявся своїй дамі. Отже, все було добре аж до того часу, поки не вмер мій дід, і на родинній раді вирішено було, щоб І. І. Головацький просився на дідову парафію,

аби матеріально піддержував вдову та її дочку, перестарілу панну. Архирей, шануючи небіжчика, погодився на те, і І. І. Головацький переїхав у Шендерівку. З того і почалася вся біда. Становий забобон, що потонув було у взаємній любові подружжя, виринув у всій своїй силі, коли в одній хаті з молодими опинилися й інші члени родини. Поволі піддалася тим забобонам любима й любляча жінка. Кожної хвили й на кожному кроці давалося «такові» почути й зрозуміти, що його ошчасливлено честю й парафією. Чутка й вразлива людина, з широкими й ідеальними поглядами, мучилася, страждала. Родинне життя було цілковито зруйноване. І з того пекла станових забобонів жертва їх знайшла лише один вихід — самогубство.

* * *

Мойому замилюванню до книжок сприяло, між іншим, те, що я за дитячих літ своїх багато хворів, — до восьми літ я двічі чи навіть тричі підпадав запаленню легенів, — і се в значній мірі одривало мене від інших рухливих забав дитячого віку. Моя хворовитість була також причиною, що мої батьки надто жалосливо та поблажливо ставилися до мене, не чинили мені перешкод щодо того розподілу часу й життя, який я складав собі по своїй вподобі. Весною й літом я звичайно після раннього обіду надягну або накинун на плечі свій кожушок із рудих смушків, в одну руку візьму баночку з водою, в другу — яку книжку та й почимчикую на хутір — верстов за три. Розстелю там кожушок та й ляжу під деревом, а здебільшого, як я любив, просто на відсоні та й читаю, або так «дивлюся на небо та й думку гадаю». Мабуть там, головним чином, і складалися підвалини мого життєвого світогляду.

Другим улюбленим місцем, де я багато пересиджував, звичайно з книжкою, був той схил гори з Броніці над Катеринівкою, що я про нього згадував вище. Се справді поетичне місце, з виноградною долиною та із змістою річкою внизу, з Дністром та бесарабським смарагдово-зеленим берегом у дальшій перспективі, повно було таємничих легенд з далекої минувшини. З таких легенд найбільше вражіння на мене справляв переказ про «Бабину діюру» — глибоку печерю в горі над Дністром. Переказувалося, наче б у тій печері, що челюсті до неї природно було замасковано виступом скелі, ховалися люди під час татарських нападів і там врятовували життя своє. Одного разу татари довго задержалися, розташувалися поблизу тої скритки, і втікачі дуже від жаги терпіли, бо не могли спуститись до Дністра по воду, аби не зрадити свого сховища... Але одна баба, не змігши примиритися, щоб пропала без води її улюблена внучка, видерлася потай від усіх до річки і сим навела напасників на слід до печері. Татари підступили до

сховища та, не змігши живими взяти втікачів, що завзято боронилися, не пускаючи глибше до печері, запалили хмиз у челюстях печері, і втікачі подушилися. Під впливом таких переказів, велика печера з камінним склепінням робила таємниче вражіння, — від неї провадив у глиб гори вхід, що, казали, тягся досить далеко; ті сміливі, що туди заходили, розповідали, що начеб то бачили там людські кості. Я у той хідник не ходив, костей не бачив, проте печера справляла на мене глибоке вражіння, і з уривків моїх історичних відомостей дитяча фантазія витворювала на тім ґрунті дивовижні мережки...

І. МІРНИЙ.

ДВІ ПРОРОЧІ УКРАЇНСЬКІ ЛЕГЕНДИ.

В половині 1914 року поміж населенням України розповсюдилися дві легенди, котрі тепер дійсно можна назвати пророчими. Коли саме з'явилися й поширилися ці легенди, тяжко сказати, але варіант одної з цих легенд, а саме легенди про «Голого Чоловіка», було надруковано в київській «Новій Раді» в 1914 р., ще перед першою світовою війною, або в самому її початку, бо ж «Нову Раду», як і всі інші українські часописи, заборонено в початку війни.

Легенда про «Голого Чоловіка» була поширена на Київщині, а друга — про «Дев'ять Півнів» — на Чернигівщині.

Переказую їх так, як вони відбилися у мене в пам'яті.

І. ГОЛИЙ НА ШЛЯХУ.

Вертався хазяїн уночі з ярмарку, припізнівся та й задрімав на возі. Аж раптом коні стали. Пригляньється той хазяїн, аж поперед коней голий на шляху.

Сумно стало хазяїну. Де б тому голому взятися на шляху? А місяць світить, видно — тремтить той голий.

«А що тобі, чоловіче добрий», питає хазяїн, «трапилося, що ти голий на шляху опинився?»

¹ Іван Іванович Мірний, відомий український патріот і громадський діяч. В часі відродження української державности займав становище Губерніяльного Комісара в м. Києві, а потім Державного Секретаря. Помер у Празі в 1937 р.

Уперше легенди були опубліковані в «Новій Україні», в 1926 р, звідки й беремо їх, за дозволом вдови Покійного Вп. З. В. Мірної.

«Так уже мені Бог дав» каже голий. «Ніч холодна, змерз, дай мені сорочку».

«Дав би я тобі сорочку, так одна ж на мені», каже хазяїн.

«Дарма», каже голий, «додому ж ідеш, то і в самій світі можна».

Зняв той хазяїн сорочку та й дав голому.

Убрався той та й каже:

«Ну, пожалів ти мене, дав сорочку, то ходім же», каже, «у степ, отут недалечко, де полукопки, то щось тобі покажу за те.»

І сумно хазяїну, й не сила голого не послухатись. Прип'яв коні, пішли у степ. Привів його голий, — аж три полукопки стоять.

«Розкидай», каже голий, «цього полукопка».

Розкидав хазяїн того полукопка, аж там дирка в землі.

«Зазирни», каже голий.

Зазирнув туди хазяїн, аж там яма глибока, повна крові, та кипить, та б'є, мов у джерелі.

Жахнувся хазяїн: «Мати Божа, Святі Печерські, що воно таке?»

«Цить», каже голий «складай знову полукопка!»

Склав хазяїн полукопка, підвів його голий до другого:

«Ну», каже, «розкидай цього!»

Розкидав і цього хазяїн, а там яма, та ще глибша.

«Зазирни», каже голий.

Зазирнув хазяїн, аж там повно гаддя: шипить, крутиться, жере одно одного, дусить.

Жахнувся хазяїн: «Мати Божа, Святі Печерські, що воно таке?»

«Цить!» каже голий, «закидай хутенько та підемо далі».

Підвів він хазяїна до третього полукопка:

«Розкидай!»

Розкидав хазяїн, аж там яма ще глибша.

«Зазирни», каже голий.

Зазирнув хазяїн, аж там яма широка, та все кости, кости людські та такий сморід, чад іде звідти, що не продихнути.

Вжахнувся хазяїн:

«Чоловіче», каже, «Божий! Не прости ти чоловік. Що це тут діється, куди ти мене завів?»

«Цить!», каже голий, «закидай яму, став полукопка».

Почав хазяїн складати того полукопка, а він росте, а він росте, та такий став, як скирта в степу. Остовпів хазяїн, дивиться та вже й не питається.

«Ото ж пам'ятай», каже голий, «чоловіче добрий: настануть три роки війн великих, битимуться люди, потече кров річками, усю землю напоїть. А за ними прийдуть три роки — свої своїх жертвуть, повстане брат на брата й син на батька. Не буде добре ні в домі, ні в полі, не буде спокою ні в хаті, ні в родині. Аж надійдуть ще три роки нищитимуть людей голод і мор, і пошесті всякі,

і злоба людська. І кістками вкриється земля Божа. Аж тоді минеться, і хліб зародить, — аж світ заступить, та вже небагато кому доведеться той хліб їсти. А тепер, — каже, — прощай, вертайся до возу, та гляди, не озирайся у степ, бо й тобі лихо буде.»

II. ДЕВ'ЯТЬ ПІВНІВ.

Йшли люди вночі повз церкву в Домашлині, коли чують — щось в церкві співає. Так ніби «Ой, не спиться, й не лежиться», — на той ніби, значить, голос виводять. А далі чують — півні в церкві співають. Зайшли вранці, розказали батюшці, а піп каже:

«Та то ви чи не з ярмарку верталися», каже, «а може де на хрестинах гуляли? Де б таки, щоб у церкві співало та ще й на світській глас!»

Коли ж на другу ніч знов чують люди — голосить щось у церкві. І церква замкнена і сторож із стукачкою під церквою спить. Збудили його.

«Чуєш?» питають.

«Та чую», каже. «І півні співають.»

Пішли й ці люди до попа:

«Так і так, батюшко. Голосить у церкві і півні співають.»

І сторож каже:

«Іменно, співають. І я чув, боюся тепер і до церкви йти.»

Розсердився старий піп:

«Та це», каже, «хіба хто на глум таке блюзнірство коїть. Ідїть», каже, «та мовчїть, я вже довідаюся.»

От покликав він дяка, взяли титаря, старосту та ввечорі й пішли до церкви на засідки. А сторож замкнув їх і сам на паперті вартує.

Сиділи вони там, сиділи та й послули. Коли ж чують, щось у церкві голосить. Блимнула свічка, й друга, й третя за нею перед Миколаєм Угодником. Стихло в церкві. Коли ж бачуть: вилетіли три півні червоні з олтаря, з-за царських врат. Вилетіли, сіли серед церкви, заспівали трейчи, знялися та й знов у вівтар.

Сидять ті ні живі, ні мертві. Коли ж знов заголосило в церкві. Бачуть: вилітають з вівтаря, з-за царських врат, знов три чорні півні. Сіли серед церкви, заспівали трейчи, знялися та й у вівтар. І знов заголосило по церкві. Вилетіли з вівтаря, з-за царських врат, три білі півні. Сіли серед церкви, заспівали трейчи, знялися та й знов у вівтар. Згасла свічка, й друга, й третя — і все стихло. Сидять вони ні живі, ні мертві.

«Свят, свят, свят», каже піп, «Господь із нами: і тут страшно, і йти боязько. Пересидьмо тут до ранку, а вранці відправимо службу та акахвиста Миколаю Угоднику.»

Як почало світати, одімкнув церкву сторож, одправили акахвиста Миколаю Угоднику.

А вночі й привидився попові Миколай Угодник у сні та й каже йому: «Ті три тройці — то три недолі судилися на дев'ять літ. Що три червоні півні, то війни великі, — не протряхне земля від крові людської на три роки. Що три чорні півні — то три чорні роки: повстане зненависть і злоба людська, і стануть люди поміж собою, як вороги, гірш за лютих звірів одно другого душитиме. І не повірить брат брату, а батько дітям, і не буде правди на землі й поради на небі. А білі три півні — то три білі роки. Прийдуть голод і мор і збіліє земля від костей людських. І затихнуть пісні, і замовкнуть святі двони Божі аж на три роки.»

З. М.

ЗЕЛЕНИЙ КЛИН.

Про Зелений Клин, — цю землю на Далекому Сході Азії, що заселена українцями, — ми маємо дуже мало відомостей.

А, тим часом, Зелений Клин займає велитенську територію, з великою морською границею в 22.000 кілометрів. До нього ж, крім того, належать ще частина острова Сахаліна та багато островів в Охотському, Берінговому та Японському морях. Повз морського берега — гори Станового й Яблонового хребтів. Із визначних річок цього краю треба відмітити ріку Амур, Уссурі, Урі та інші. Поверхня Зеленого Клину рівняється 2.100.000 кв.км!

Загальна кількість населення Зеленого Клину, за советськими даними, 1.262.100 чол. Його основною масою являються українці, далі йдуть: невелика кількість росіян, білорусів, корейців та аборигенів краю маньчжурсько-тунгуських племен.

Українці прийшли сюди як переселенці з Європи. Вони зуміли на протязі короткого порівнюючого часу заселити ці нові землі, культивувати їх і надати їм специфічний характер українських земель. Першим українським переселенцем сюди був гетьман України Дем'ян Многогрішний, що був засланий сюди російським урядом ще в 1672 р. із своєю родиною й своїми однодумцями. Далі українці переселялися сюди окремими групами, і лише від року 1859 почалось переселення організованими масами, між іншим, серед них були українці-переселенці з Таврії, як організо-

вана маса сектантів. Кількість переселенців щорічно все зростала, і найбільшого числа досягла в 1907 році — 76.000 душ. Пересічно ж вона рівнялася 25—30 тисячам душ. Із цілої кількості переселенців на українців припадало 75—80 %.

По деяких місцях українці складають навіть 80—90 % усього населення.

Живуть українці компактною масою й займають найкращі в сільськогосподарським відношенні частини Зеленого Клину.

Природні багатства краю надзвичайно великі. Вони дають можливість розгорнути народне господарство в усіх його галузях, починаючи від сільського господарства, риболовства й кінчаючи тяжкою гірничою промисловістю. Потрібується лише приложити до цих багатств численні робітничі руки та велитенські капітали.

Рослинність краю являє собою надзвичайну різноманітність. Починаючи від охотсько-камчатської флори на півночі, на півдні вона поволі переходить в флору маньчжурську, а в Уссурийському краю ми вже бачимо значну кількість рослин, які властиві підтропічному підсонню. Уссурійська тайга за своїм багатством і різноманітністю може вважатися одним з найбагатших лісів цілого світу, при чому дерева, кущі й трава ростуть, як в тропічних лісах, ярусами-етажами. До 30 метрів і вище підносять свої верхів'я кедр, пихта, жовта береза, другим ярусом розложені корони білої берези, оріх, монгольський дуб, клен, граб. Третій ярус утворюють низькі клени, бузок, коркове дерево, акації. Далі йдуть орішники, жасмини, калина, бузина, смородина, барбарис. Нарешті папоротники й трави. І все це переплетено ліанами, особливо характерними для української тайги, серед них виноград і лимоник надають цій тайзі вид тропічного лісу.

Особливо багато лісів по річці Амурі, а в долині річки Уссури під лісами знаходиться 1/3 всієї території, а місцями доходять й до 70 % всієї території. При чому треба додати, що в більшості ці ліси надаються до лісової промисловості.

Під большевиками вся лісова промисловість, на зважаючи на грандіозні пляни її розбудови, залишалася в дуже плачевному стані, і вся діяльність різних лісових комбінатів переводилася лише на папері.

Другою царинною господарства Зеленого Клину є гірничо промисловість. Зелений Клин має величезні запаси коксууючого вугілля, кам'яного вугілля й багаті залізні руди, а на передгірррю Станового і Яблонового хребтів маються запаси золота й різних руд. Крім того, в краю є багато нафти, експлоатацію якої большевики здали японським концесіонерам.

Золота промисловість при большевиках значно занепала, бо здобуття золота з 21.000 кгр., як то було при царським режимі, знизлося до 8.3 тис. при совітах.

«НА СИБІР?»

Під таким наголовком з'явилась кінцем м. року на празькому книжковому ринку публікація (82 стор.) видавництва «Novina», зложена Р. Урбаном з урядових, переважно тайних, документів б. Чехословацької республіки про життя чеських колоністів під Світами, зокрема на Україні. І для українського читача представляє ця публікація чималий інтерес. З одного боку, є вона новим і то документальним ствердженням тих нечуваних в людській історії катаклізмів, через які Українській Землі прийшлося перейти, з другого, новим відгорненням морального змісту тої співпраці, яка роками провадилась між світовою демократією (в данім випадку чехословацькою) та владою «робітників і селян». Цікаві відомості подає також книжка й про долю чеської колонізації на Україні.

Книжка розбита на ряд розділів, до яких долучені численні факсиміли відповідних урядових документів.

В розділі першому — «Безробітні чехи на Сибір» — повністю цитується небезінтересний проєкт кол. чеського легіонера в Росії Л. Вонеша — широко колонізувати чеськими переселенцями-безробітними підножжя Алтайських гір в південному Сибірі. Проєкт цей, поданий початком 1935. р. до міністерства Закордонних Справ, мусів проте, — поза всіма симпатіями в провідних чеських урядових колах до Росії, — бути відкинтий, бо в міжчасі понадходили до Праги від чеських дипломатичних представників в Советах відомості, які примусили й некритичні голови призадуматись. Стосувались ці відомості насамперед долі чеських колоністів, що численними островками осідали були на землях бувш. Російської імперії (переважно на Волині) ще з 19. століття й досягли в скорому часі порівнюючи високого добробуту.

Прихід большевизму завдає цим колоніям такого удару, що деякі колоністи поспішають вже початком 20-их р. повернутись назад додому. Але, з другого боку, повстає, — в наслідок комуністичної агітації, — нова колонізаційна хвиля, — що складалась з кооперативних об'єднань хліборобів, ремісників та промислових робітників, хоч чеські представництва в ССРСР й спішили подати додому відомості про дійсний стан речей. Так, за свідощвом голови чехословацького заступництва в Києві, Дінтера, ще в 1923. р. умови для колонізації — робітничої, а ще більше хліборобської — були, з одного боку, через величезні податки й загальне безробіття (!),

брак ґрунту і. т. д., з другого, — через загальний неспокій серед місцевого населення, — цілковито непридатні. Київська провінція, в якій явищами денного порядку ставали вбивства-советських урядовців, підпали державних мастків і т. д. і. т. д. — була б, на думку чеського представника, для нових колоністів «справжнім пеклом». І таким пеклом, — як і інші частини СССР (Туркестан), — ~~як~~ чеських колоністів спрямовувалось, — вона дійсно стала. Нічого, отже, не було дивного, що велика частина нових колоністів в короткому часі по приїзді на нові місця, старалась, рятуючи голе життя, вернутись до Чехії назад. «Досконаліше — читаємо в книжці (ст. 22—33) — не міг скрахувати жадний колонізаційний рух, як сталося це з комуністичним переїздом до Советського Союзу, — переїздом, що був започаткований з таким великим пропагандивним галасом. Ті самі люди, які колись з інтернаціоналом на устах залишили свою батьківщину, були, нарешті, раді, що отримали від дипломатичних представників своєї землі гроші на зворотню доробгу до дому. При тім могли ще вони говорити про щастя, що їм советські уряди поворот взагалі дозволили. Бо досі були вони чехо-словацькими громадянами й тому могли домагатись дипломатичної охорони своєї матірньої землі.»

В майбутньому, зрештою, і чуже горожанство перестало бути запорукою для вільного виїзду з большевицького пекла.

Зате інша доля стрінула тих чехів, що мали, — як давні горожани Російської держави, — горожанство советське. Тут вже ніяка дипломатична стороння охорона не була дійсна. Мусіли вони поділяти трагічну долю большевиками закріпаченого населення. Зокрема, тяжкі часи прийшли із започаткуванням колективізації, коли режим приступив до масових депортацій населення на примусові праці, щоб в цей спосіб здобути найдешевші робітні сили для господарського тиснення на «капіталістичний» світ.

Заступник чехословацької влади у Варшаві, Й. Гірса писав був 1931. р. зовсім одверто додому, що мета «п'ятилетки» є — поступово привести до розкладу господарського життя в капіталістичних державах й на цьому ґрунті викликати важливі внутрішні потрясення, які б наблизили конечну вимріяну мету — світову революцію (ст. 28).

При започаткованню колективізації, припускав Й. Гірса (ст. 48—49), що вона буде нездійснима через брак інвестиційного капіталу. Але большевики розв'язали питання в питоменний собі спосіб: сконфіскували чотири мільйони заможніших господарств й витворили з них відповідний фонд для колективізації, яку, до речі, зразу ж почали переводити з абсолютною безоглядністю. А таке поступовання не могло, ясна річ, не викликати відповідної реакції серед населення, а це, зі свого боку, збільшило терор режиму.

Щож до самих примусових робіт, — пише в іншому тайному звіті той самий чеський представник, — то про їх існування взагалі навіть смішно дискутувати. До цих робіт засуджують не лише звичайні суди, але також ГПУ або просто місцеві «ісполкоми» чи «совети»...

В одній довірочній записці до свого міністерства пише Гірса (ст. 51) початком 1931. р., що «арештовування й репресії в СССР без перерви збільшуються. ГПУ. виарештовує людей зі всіх суспільних верств: з рядів колишніх старшин, професорів вищих воєнних шкіл, інженерів, лікарів, робітників, масово виарештовують зокрема селян. В'язниці в Москві й інших більших містах переповнені, не вважаючи на те, що транспорти з депортованими на північ і до Сибіру виїжджають безперервно».

Що справа не покращала і за 7 років, бачимо зі звідомлення чехословацького посла в Москві Зд. Фірлінгера з р. 1938. В цьому звідомленні говориться, м. іншим, що на советській провінції витворилась ціла армія незадоволених.

Зокрема, трагічною була на Україні доба між 1930—1933 р. р., доба, — як читасмо в офіційному звіті чехословацького генерального консула в Києві др. Брабца з 1937. р. (ст. 40—45), — «найстрашнішого страждання», «жорстокого голоду», коли на Україні мало згинути біля тринадцяти(!) мільонів людей. «Голод був на провінції і в містах. В Києві весною 1933 р. були вулиці щодня засіяні трупами людей, що загинули з голоду. Тягарові авта не встигали щоранку відвозити мертвих з вулиць. Це саме було на селах, де вимерли цілі родини і де не лишилась часто жовію навіть половина населення. Людоїдство було явищем денного порядку й обробка людського м'яса на вуджене стала прибутковим ремеслом. Крадіж людей й їхні вбивства з цією метою були звичайним явищем. Доходило й до того, що матері в голодовім божевіллі забивали та їли власних дітей, що син вирізав з тіла померлої матері кусник м'яса й з'їдав його, що чоловік не міг дочекатись, коли помре йому жінка, щоб могти її м'ясом наїстись...»

«Голод на Україні був викликаний нестримним темпом колективізації сільського господарства й безоглядним поступованням сфатанатизованого урядничого апарату. Хто не хотів вступити до колхозу, тому рекуїрували усі харчі, — жий собі, як знаєш. Іншому, знову, хто не хотів залишити свою хату, розбірали над головою стріху й палили. Жорстокости над одиницями, — чоловіками й жінками — не було кінця. Не дивно тому, що селяни нищили самі все, що тільки мали, аби не попало що до рук колективізаторів, починаючи худобою й кіньми, яких забивали, щоб за шкіру дістати хоч би рубель. Наслідки, само собою, прийшли: при відразі до праці — неврожай, біда та голод...»

«Український селянин втратив радість з праці й почав зразу ж увесь свій заробіток пропивати, уживаючи до того-ж денатурованій спирт... Зрештою, цей заробіток не перевищував пересічно 10—20 рублів річно, хоч нагорода збіжжям від колхозу не була більшою нормальних потреб на 2—3 місяці!... Єдиним ратунком колхозника лишався кавалочок власного городу (в розмірі 1/2 гектара) й корова, хоч і вони, властиво, не належали «господареві» цілковито.»

«Сама якість хліборобської праці стала дуже низькою: селяни перестали заходитись по господарськи з мертвим та живим інвентарем і навіть з худобою селянин почав поводитись байдуже.»

«Та піджививою систематично терплять не тільки худоба, але й люди. В українських селах немає вже ані кусника хліба. Хліб вишкається тільки по містах, куди селяни їздять чи ходять з далека-широка з молоком і маслом й за зароблені гроші купують хліб... Потяги до неможливості переповнені людьми, тлумками й кошиками. Люди позбулись будь якої уваги один до одного й вриваються безоглядно до вагонів, — так само, як, напр., і до трамваю в Києві...»

І що найгірше, — на думку автора книжки Р. Урбана, — така політика режиму стосується не до чужинців, а, передовсім, до «власних» підсоветських народів, насамперед українців. Саме доля українського народу здається Урбанові настільки трагічною, що повинна бути найбільшою пересторогою чехам, бо «коли не міг народ 40-мільоновий оборонити перед знищенням своє національне буття, то як би це міг здійснити народ тільки 7-ми мільоновий?» (48 ст.).

За 25 літ свого панування большевикам вдалось значну частину українського народу розсіяти по цілیم советським просторі аж до Далекого Сходу, а на її місце розташувати в Україні москалів, татарів, монголів та інші азійські народности, великі ж українські міста втратили взагалі свій національний характер. «Большевицький народ має мати одну єдину мову, і нею, врешті решт, є мова російська, хоч би однаково добра могла бути й мова хінська» (ст. 48) — резюмує автор.

Проте і ця безоглядна асиміляційна політика не могла вбити в українським народі національних прагнень. Як читаємо в звіті б. генер. консула дра Брабца з Києва з 1937 р. (ст. 60—61), останню акцію супроти українських патріотів переведено в 1933. р. й хоч режим зліквідував найбільшу частину старшої української інтелігенції, самий український рух знищити все ще був безсилий. «Українці ніколи не любили москалів; дивились на них завжди згори й рахували себе за народ старший та культурніший. Українці тяжко зносять, що всі важливі й вирішальні місця в державнім

апараті посідають москалі. Молода українська інтелігенція обурена також тим, що кожду ліпшу посаду, поскільки не є занята вона москалем, тримають в своїх руках жиди, що зосередились в містах і опанували апарат ГПУ. Звідси походить сильний антисемітизм українців. До цього долучаються ще моменти економічні. Українці свідомі природного багатства України, про яку знають, що ще вона могла б бути дійсно «квітучою країною», коли б її не експлуатували для інтересів інших частин Совітського Союзу.

Протибольшевицькі настрої мали знову в Україні загостритись 1937 р., бо населення тратило всі надії на будь-яку полегшу згори. «Довгий ряд років — пише в своєму черговому довірочному звіті др. Брабец (стор. 69) — не було в Україні такої задушливої політичної атмосфери, як за останній час. Політичний терор і переслідування неблагонадійних людей нагадують перші часи ЧЕКА за керівництва Дзержінського... Серед населення панує просто панічний страх перед переслідуваннями. Ніхто не є певний, що дочекається в спокою ранку. Люди йдуть спати зі страхом, чи не будуть розбуджені органами НКВД й заарештованими. НКВД працює тільки ноцями. Арештовують по містах і селах не одиницями, а сотками й сягають при цім навіть на осіб найвизначнішого положення... Люди називають те, що тут діється, божевіллям, говорять про «божевільного, який чує, що наближається його кінець»...

Надії населення, що після виборів до Найвищого Советту та Совету Національностей, протиукраїнський терор послабне — тавели. Марні були сподівання й на широку амнестію.

Відомости, які подавали в 1937/38 р. р. з різних кінців України чеському консулові в Києві чеські горожани — одностайно стверджували, що політична персекуція триває далі. В'язниці у Вінниці, Житомирі, Умані, Києві або Одесі, Харкові, Полтаві і Донбасі — все переповнені до неможливости. Відусюди ті самі скарги, нарікання на нелюдський режім, що нищить безжалісно цілі родини, невідомо защо. А в офіційній советській термінології названо ці речі проявом дійсного гуманізму... «І в імени цього «дійсного гуманізму» — пише 29. І. 1938 в своєму черговому довірочному звіті др. Р. Брабец — виарештовують селян, робітників, інженерів, лікарів, учителів, старшин і вояків — нема верстви населення, яка не зазнала б арештів» (ст. 73).

Арешти переводяться, звичайно, за ранного ранку, так щос покійного сну в багатьох родинах не знають...

Трус буває дуже суворий, ще перед його закінченням арештованого відвозять в спеціальному закритому авті. По селах депортують в'язнів в звичайних тягарових автах. Арештовані селяни мусять лягати до цих авт один на одного так, щоб їх не було видно...

Після арешту чоловіка, переслідують жінку, взагалі цілу родину і, навіть, родичів. Маєток конфіскується.

В самих в'язницях бракує місця. В такій Бердичівській тюрмі для 400 в'язнів — тримають 4 тисячі в'язнів, й не краще виглядає ця диспропорція по інших містах. Для заломлення в'язнів вживає ГПУ. своїх спеціальних «методів».

Про дійсний суд не може бути й мови. В кожному осідку ГПУ. є так звана «сильна трійка», яка засуджує або після короткого переслуху, або на основі лише писаних актів. Багато вироків виносяться на кару смерти, найчастіш, одначе, на заслання до «далеких таборів» на 10 і більше років (ст. 75).

З одного Києва за другу половину 1937 року мали бути вислані на далеку північ 22 поїзди засланців. Ці поїзди виїзджали по змові тайно або з тягарової станції, або, просто, з в'язниці в передмісті Лук'янівка. Родичі засланців там днями й ночами чекають — часто марно — нагоди передати засудженим пакунок з білиною та їжою, а засуджені кидають з вікон вагонів на колію записки з проханням, щоб той, хто їх знайде, повідомив родичів про термін і місце заслання. Є цю смутні картинки із землі «щасливого і радієного життя» (ст. 76)...

Дорога на Далекий схід і північ триває багато тижнів. Багато в'язнів загиває в дорозі. Засуджені мусять або рубати дерева в тайзі, або прокладати дороги, або будувати укріплення на совєсько-манжурській границі і т. п. На острові Нагаєво (!) на Східному сибірському морі (напроти устя річки Ками), лежить велика колонія в'язнів-українців. Всіх в'язнів (переважно з інтелігенції) мало бути 40.000... Дорога на острів триває декілька місяців, а взимі можна мати з ним сполучення лише літаками. Тепла погода стоїть на острові лише півтора місяці, взимі морози доходять 57°. Засланці здобувають вугілля та золото без надії на поворот, бо через 2—3 роки починають вони тяжко хворувати. Натомість їхня варта після 18 місячної служби дістає 6-місячну відпустку, з правом її провести в... Чорноморських курортах.

Др. Брабец застерігає також свою владу супроти легковірности щодо совєських виборів. «Помилявся б той, хто б думав, що високий відсоток поданих голосів означає згоду з режимом. Коли б можна було вільно вибирати, цей самий (98%) відсоток голосів був би відданий напевно проти режиму. Добра половина членів партії голосувала б також проти. Українське селянство, що складає собою переважну більшість населення, є проти режиму на 100 відсотків. Державна партія не переконала і довго ще не переконає селян про вищість колхозного хазяйства» (76—77 ст.) Український селянин воював проти білих та чужих інтервентів не за гасла соціалізації, але за задоволення своєї давньої тути за

землею, бився «за Землю і Волю». «Український селянин переміг не для того, щоб з одного нещастя, з одного рабства попасти до рабства ще гіршого. Соціалізм йому абсолютно чужий» (ст. 77).

Та й підсовєтське фабричне робітництво та інтелігенція не стоять за режим. Робітник мусить працювати далеко більше, ніж перед війною й при тім не має в що одягнутись й часом прогудувати свою родину. А українська інтелігенція «не тільки стара, яка ще залишилась, але також нова, що вийшла з совєтських університетів, погорджує півінтелігентами й недоуками, що сидять у кермі. Рік 1933 ще зміцнив давню ненависть українців (хохлів) до москалів (кацанів), як обидва народи іронічно себе називають.» (стор. 78).

Ясна річ, що такий режим не може не користуватись найгіршим ошуканством, як єдиним засобом для досягнення своїх цілей. Ніде нема «стільки хамелеонства й фарисейства, як тут». «Населення є втомлене й знеохочене безнастанною пропаґандою й зборами, на яких йому поясняють (зокрема, в останньому часі) про його права, про які це населення знає, що вони не існують, про науку, яка є йому чужа, про успіхи, які не відповідають жертвам, про заможне й щасливе життя, яке є казкою» (ст. 78). І найцікавіше, що все ще знаходяться одиниці, які свою відразу супроти режиму зважуються виявляти чинно!...

* * *

І резюмуючи цю надзвичайно цікаву передовсім своїми документальними даними і до українського народу на рідкість об'єктивну книжку Р. Урбана, — можемо висловити віру, що саме цей активний і відважний ґеній українського народу не дасть йому затонути і в теперішній світовій повині...

3. МІРНА.

З ЯСНИХ СТОРІНОК НАШОЇ ІСТОРІЇ.

Сумні часи переживає український нарід: земля його зруйнована й знову попала під большевицьке ярмо, знову відгорожена від культурного світу китайською стіною, знову на ній панує той страшний терор, що вже протягом 1/4 століття глумився над душею й життям людини. А доля самого народу, що мусив покинути свою землю й вийти на нову еміґрацію, його будучність в темних хмарах, — і треба великих зусиль, великої волі душевної, щоб не піддатися чорним думкам, не впасти в розпач.

А проте, не сміємо тратити бадьорости, не сміємо підупадати на душі, мусимо витерпіти ту недолю, що в даний момент нас спіткала, бо кожний песимізм принесе нам ще гіршу недолю, і щодалі, то нам буде все тяжче вибратися з цієї прикрої ситуації.

Все йде, все минає, і разом з тим міняються часи. Ми знаємо, що як в житті окремої людини, так і в житті народу ніщо не йде по простій лінії — в усьому русі помічається то наростання, то спад — все йде хвилястою лінією. Так і доля народу: то досягає вершка своєї могутности, своєї слави, то знов падає в долину. І от тут, власне, сила духа нації може повернути сувору долю в інший бік, на свою користь, і спрямувати лінію історії на гору, коли знов почнеться розвиток і розквіт в житті народу.

Отже, треба все це мати на увазі, треба тільки перетерпіти і з гордощами пригадувати ті часи історії нашого народу, коли жилося нам краще, коли наша Київська Українська Держава досягла апогею величності й слави, як великий чинник серед інших держав Європи.

* * *

Візьмем хоча б часи Вел. Князя Ярослава Мудрого, себто початок XI століття, коли Ярослав панував над усією Рус'ю-Україною, що простягалася далеко на північ, а його доньки панували на кількох європейських престолах.

Київську державу отримав Вел. Кн. Ярослав після свого батька Володимира Святого, в 1017 р., як старший син цієї династії й, після коротких усобиць з своїми братами, увійшов до Києва, звідки став панувати над усією Україною, яка тоді ще звалася Рус'ю. Знищивши свого останнього суперника, свого брата Святополка, Ярослав взявся за поширення своїх володінь. Так, він приєднав до себе частину Фінських земель і збудував там місто Юр'єв, який пізніше було переіменовано на Дерпт, й обложив даниною приєднану територію.

Року 1036 була вже вся держава Русь-Україна під владою Ярослава, і літописець каже про Ярослава, що він «бысть единовладцем всієї руської¹ землі».

В своїй зовнішній, заграничній політиці Ярослав старався поширювати зносини з європейськими державами. Крім зносин торговельних, було нав'язано зв'язки родинні. Так, один з Ярославових синів взяв собі за жінку дочку Саксонського маркграфу. Свою сестру Марію віддав Ярослав за польського короля Казимира, а сестру Казимира взяв за жінку для свого сина Ізяслава.

Дуже жваві зносини були за часів Ярослава також між Рус'ю-Україною й скандинавськими державами. Сам Ярослав мав за

¹ Української

жінку Інгігерду, дочку шведського короля Оляфа. Норвежський король Гаральд Сміливий оженився з Ярославовою дочкою, котру скандинавські міти звуть Елісаветою.

Знов угорські літописи оповідають, що король угорський (мад'ярський) був ожениний з князівною з Русі-України, дочкою Ярослава, яка на Русі-Україні звалася Анастасією.

Але особливо жваві зносини були Київської держави з Візантією. Київські купці провадили з Царгородом велику торгівлю, руські (українські) війська часто вступали на службу до візантійській армії, а при потребі Візантія користалася військовою поміччю руських (українських) князів.

Всі ці факти свідчать про той високий рівень політичного, культурного й економічного життя, на якому стояла тоді Київська Держава. Коли б цей рівень був нижчий за рівень європейських держав, то члени Київської династії не могли б так легко й широко вступати в шлюбні зв'язки з європейськими династіями. А тут, при Ярославі, ми бачимо, що зв'язки ці були не випадкові, але бажані, й Ярославові не раз доводилося приймати чужоземні посольства, які приходили з пропозиціями шлюбних поєднань від різних європейських династій з дітьми Ярослава.

Але особливо цікавим фактом тогочасної української історії було панування на французькому престолі найменшої Ярославової дочки Ганни. На французькому престолі засіла тоді династія Капетингів, одним з перших представників якої був король Генрих I., що овдовів, не маючи собі наступника. Тоді він, по довгих нарадах із своїми державними мужами, післав посольство до Вел. Князя Ярослава, могутнього й багатого можновладця на Сході, з проханням віддати за нього свою дочку Ганну. Французький король мав добру опінію про цю молоду князівну, бо тоді дві її сестри — Анастасія й Елісавета — сиділи вже на чужинецьких престолах — одна, як мад'ярська королева, а Лісавета була дружиною Норвежського короля Гаральда. Зібрані королем відомости про мад'ярському й норвежському дворах свідчили про вихованість і культурність, про освіченість, моральність і взагалі порядність цих обох королівен. Всі ці властивости мала й Ганна. Але все це вінчалася до того ж ще й надзвичайною красою Ганни, її грацією й тими чарами жіночости, якими щедро природа її наділила.

Вернулося посольство до Парижу з надзвичайним успіхом — воно привезло з собою будучу жінку для короля Генриха I. Ідучи до Парижу, Ганна не знала свого майбутнього чоловіка, навіть ніколи його не бачила. Король був удовець, значно старший за молоду свою жінку, перед літами він вів завзяту боротьбу за свою владу, тому був нелюдимий, невеселий і взагалі мав тяжку вдачу й недовірливість до людей.

Але у відносинах до Ганни Генріх виявляв себе дуже добрим, бездоганим чоловіком. Завжди ставився до Ганни з великою пошаною, часто слухався її порад і перед своєю смертю вирішив зробити її регенткою на французькому престолі. Але Ганна рішуче відмовилась від цих обов'язків.

Як оповідає історія, Ганна була улюбленою королевою французького народу. І навіть сам папа римський писав до неї листи й звеличав її за те, що вона так гідно несе свою королівську достойність. Була вона релігійна, присвячувала багато часу благодійним справам. Французька королева ніколи не розлучалася з євангелією на слов'янській мові, яку вона привезла з Києва. Між французькими паперами залишилася одна грамота, де Ганна розписалася: «Ана Рьина», себто Анна-Регіна – королева. Треба при цьому зауважити, що в ті часи часто члени королівських родин ставили замість підпису хрестики, бо вважали не вміли розписуватися.

Перші роки подружжя у Ганни не було дітей, і це її дуже непокоїло, бо король гаряче хотів мати наслідника престолу, щоб укріпити свою династію. Тоді королева Ганна дала обітницю збудувати монастир, коли в неї народиться син. Невдовзі по цьому у неї дійсно народився син, а далі й ще двох дітей.

Скоро по тому король Генріх помер (1060 р.), і королева, залишивши Париж, переїхала з дітьми до замку Санліс. Частина замкової землі королева пожертвувала під монастир і збудувала його. Монастир було обсаджено ченцями-августинами, які зробили з нього квітучий куток Франції. Стояв він 700 літ, і його було зруйновано за французької революції 1793 р. Ці сім століть монастир кожного року згадував в день смерти королеву Ганну Ярославну, як видатну французьку королеву і свою фундаторку.

До замку Санліс, де жила королева з дітьми, приїздив часто молодий король Пилип, її син, що сидів на французькому престолі після свого батька Генріха. Молодий король, так само, як і його батько, часто радився з королевою Ганною в державних справах.

В збірці гербів французьких королів у Національній Бібліотеці в Парижі зберігається герб королеви Анни. Це комбінація королівського гербу Франції (білі лелі) з гербом України (тризубом). Там же зберігається й грамота, з підписом королеви Ганни.

* * *

РИХАРД ПФАЙФЕР І ЙОГО БАЦИЛЬ.

Видатний німецький вчений-лікар.

27. березня м. р. культурний світ одзначив 85 років життя німецького вченого Рихарда Пфайфера, бактеріолога і гігієніста.

Народився Пфайфер 27. III. 1858 р. в м. Здуни. Був учнем і асистентом славного бактеріолога Роберта Коха й поруч з ним виказав великі заслуги в поборюванню різних пошесних хвороб (епідемій), що раніше так безжалісно нищили людей.

Пфайфер перший винайшов і описав бациль хвороби інфлюєнції або, по українськи, смотолоки. Цей бациль і назвали «бациль Пфайфера». Хоча медицина ще не знає такого ліку, який би безпосередньо нищив бациль смотолоки, всеж відкриття зародків цієї хвороби дуже наблизило людство до більш успішного лікування її.

Смотолока, чи, більш лагідна її форма, — хрипка (гріп) є переважно хворобою весни та осени. Зміни в природі, атмосферичні зміни, різкі скоки в температурі цих діб року шкідливо впливають на здоровля небережної людини.

Час до часу набирає інфлюєнца особливо грізних, смертоносних форм тяжкої епідемії. Ще свіжі в пам'яті українців смутні часи осени 1918 й весни 1919 року, коли смотолока, що тоді називалася «іспанка», без жалю своєю костлявою рукою косила в рядах українського війська і часто та рясно клала в домовину тих, яких поминула ворожа куля.

Ця хвороба швидко переноситься з хворого на здорову людину. Носиться вона в повітрі та чигає на жертву.

Захорунання в своїх початках нагадує звичайну простуду. Промочив десь чоловік собі ноги, розігрітий напився студеної води, або розігрітого чи спітнілого протягло десь холодним вітром, а то часто весняне сонечко спокусило полежати десь на горбку, на вогкістю просякнутій землі, — ну і почуває себе людина нездоровою: якось неспособі, голова поболує, настрої змінився, рима (нежить), термомір показує підвищення теплоти. Пробує недугу переходити, та не вдається. Стає гірше. І без термоміру хворий відчуває гарячку, а тіло мовби побите, все болить: болить голова, болять всі м'язи, попереки, ломить в руках і ногах.

У одних хвороба переважно «осідає» у ~~в~~ дихових шляхах: нежить, сильний кашель, що не дає спокою й мучить хворого, тяжкість чи біль в грудях. Це катаральна, грудна, форма.

Других нудить, млоїть, йде на блювання, бігунка або, навпаки, запертя. Це — шлунко-кишкова або черевна форма.

Інших же маячить, бред, в омуті зривається з ліжка, доходить до психічної порухи. Це — нервова форма хвороби.

Коли ця хвороба не закінчується небезпечним для життя запаленням легенів або запаленням мозкових оболонок, то всеж залишає по собі сильне висилення, виснаження організму. Отже успособлює до смотолоки простуда, а сама смотолока дуже небезпечна для хворих на серце й легені. Інфлюенца, як і туберкульоза, кашлюк, задавка зівниці є почесною хворобою. Бацили пошесних хвороб знаходять для себе дячний ґрунт в бруді й порохах, носяться в повітрі й у воді. Дістаються до людського організму з диханням, їжою й напоями або через пошкоджену шкіру й слизницю.

Здорова людина має в собі відпорні сили, що дають опір зараженню. Хто дбає про своє здоров'я, живе уміркованим, простим життям, в чистоті і без алкоголю, той не піддається й перемагає хворобу.

Щодо лікування, то перші засоби при цій хворобі такі, як і при простуді. Треба лягти в ліжку, прийняти аспірин або рофеїн, на ніч випити гарячий липовий чай, а ще краще з цитриною. Крім того, не виходити з хати, аж не повернеться нормальна температура. Недодержання цього припису, особливо під час поганої погоди, може призвести до небезпечного загострення хвороби.

Як виявив Пфайфер, бациль смотолоки знаходиться у виділеннях слизниці віддихових органів, себто в слині, харкотинні та в носовій слизі. Тому, коли кашляєте або чихаєте, закривайте уста й ніс хусточкою та поборюйте на кожному кроці й всюди звичку плювати та сякати на підлогу й долівку.

О. В.

ГОЙНІСТЬ.

Багатство світа.

Світ, де ми живемо, не є бідний світ. Є то світ необмежених можливостей, де панує закон гойности.

Хто звертав увагу на господарство природи, мусить признати, що тут панує розкіш гойности цвіту, плодів, насіння, життєвих зародків, можливостей нових форм, що є тут невичерпане багатство всього, що служить для піддержання повноти життя, краси та здоров'я.

Шкода мені добрих людей, що студіювали тільки для того, щоб ціле життя проповідувати людям, які вони бідні, а як цілий світ «во злі лежить». Також і мені загрожувала ця небезпека, але я

тепер роблю навпаки: хотів би проповідувати радісну вість про гойність, здоров'я, молодість, силу, веселість та успіх!

Я пересвідчений, що ми просто топимося в багатстві, хоч при тому залишаємося бідними та убогими.

Більшість людей не мають ані уявлення, які величезні простори землі лежать ще й до цієї пори непочатими.

Фізик Олівер Лодже доводить, що коли б пощастило розбити атом (яких є мільйони в однім зерні піску), то увільнилося б досить енергії, щоб пустити в рух машини цілого світу, і що інших джерел енергії не було б потрібно.

Гойність є навколо, вона розпорошена всюди, оточує нас і напрошується нам. Так, наприклад, як кам'яне вугілля: довго воно лежало в землі, а люди мерзли, аж поки прийшли до того, що добули вугілля, яке є головним джерелом тепла, сили й руху сучасности.

Так само пара, електрика й усе інше, що тисячами літ лежало ладом, аж поки люди навчилися їх уживати.

Дух бідности та дух гойности.

Випитуюся у людей, які в житті чогось осягнули, як вони те зробили, й кожний раз чую — мали дух гойности. Чи питаюся, як впали люди у біду, як втратили маєток, і кожного разу пізнаю, що вони мали жебрацький дух ще тоді, як були багаті.

Бо є дух бідности й є дух гойности. Хто має дух гойности, тому буде дано, а хто його не має, той втратить і те, що має.

Зайшов я раз до хатини. Був там хворий, і тяжко було йому дихати. Щоб було йому тепліше, варилося там, де він лежав. Щоб тепло не вийшло, не провітрювалося. Щоб йому скоріше минав час — курив собі. Щоб не було йому сумно, покликав до себе сусідів, які всі також курили. На його думку, все це було найліпше, але яка в тому всьому була біда й отруя!

Хто б не знав жінки, що має турбот по шию, а неприємностей понад голову! А що вона робить? Шукає когось, хто має також журбу й турботи, щоб про ту біду поговорити та щоб біду на біду нагромадити. Біда любить біду.

То є дух бідности.

Досі згадую розмову з одним купцем; коли він мені розповідав, з яких маленьких початків виросла його велика фірма, як він брався за речі, що їх більшість уважала неможливими, як кожда перешкода була для нього новою захоотою до більшого зусилля, як єдиний мотив стало брєнів в його розмові — мушу досягнути, — я собі сказав: то є дух гойности й успіху, то є змісл, що веде до

реалізації всього, що собі ясно уявляє й до нього мудро змагає.

Але й людина з духом бідности може перевиховатись і виплекати в собі дух і настрій гойности.

Віра й успіх.

Один міщанин мене запевняв, що буде мати свій дімочок, але ще сам не знає, як то станеться. Пізніше я його побачив і він, щасливий, мені оповідав, що потік наніс йому громаду доброго піску. Люди тоді нарікали на повінь. Ще пізніше бачив його, як виробляв і сушив цеглу на сонці. Йде то помалу, має перешкоди з дозволом на будівлю. Але навіть не можна припустити, щоб, нарешті, цей «бідний» чоловік не мав свого дімочка, бо ж він вже має дух того дімочка, уяву його, в яку певно вірить і про яку вдень і вночі змагається.

«Не везе».

Другий міщанин ходив ловити рибу, але ніколи нічого не піймав. Нарікав, казав, що не має щастя, що риба все виминає те місце, де він закине вудку. Я йому порадив, щоб спробував на іншому місці, але він відповів, що то нічого не допоможе.

Інші піймають, він — ніколи. Риба там була, але він нічого не піймав.

«Тоді поспитайте, як інші те роблять!»

«Це зайве, мені в усьому не везе, іншим риба йде під руку, а від мене кожна втече.»

Він вірив у невдачу, і зайво було йому говорити про іншу вудку, про добру принаду, про спокійне чекання і т. п.

Якийсь гарний молодець з добрим зарібком скаржився, що охоче оженився б, але ніяк не може знайти собі дівчину.

Здавалося б, що це неможливо, але ж і такі випадки трапляються.

Повітря всесвіту перетинається радієвими хвилями. Один хлопець про них нічого не знає й нічого знати не буде. Тоді як другий спинить кожного, хто б міг йому порадити, «як спіймати хвилі» і то до тої пори, поки й він зможе похвалитися, що вмів схопити концерти з цілого світу.

Зерно — диво природи.

До найбільших див природи належить зерно. Хто висловить, яка гойність, повнота, мудрість, краса й досконалість спочивають в ньому! Як то все добути з малого зеренця, що в ньому таїться?

Приправте йому ґрунт, трошки йому допоможіть, трохи поляйте, трохи підкопайте, якусь можливість дайте йому розвинутись.

Але ж ми багато більше за зерно: можемо самі собі приправити ґрунт, маємо можливості й здібності самі собі улаштуватись і своє оточення пристосувати до себе.

В нас самих сходять зорі нашого щастя... Нині є час можливостей, як ніколи раніш. Не приставайте з людьми, що хочать стояти спиною до сонця. В наші двері стукають нові дні й несуть нові можливості. Перед нами — дорога для сміливих, алея, повна цвіту для всіх, хто до них поспішить з вірою в себе.

В нас самих сходять зорі нашого щастя й життєвого успіху. На досягнення наших рук і нашого зусилля знаходиться наш успіх.

Вірно в гойність, в успіх, в здоров'я, в гарне, велике життя!
Вступаймо до нього з усміхом, з настроєм і з вірою в успіх!

Вибір з книги Др. Норберта Чапка: «До соняшного берега».

Др. Інж. С. ВОЛОДИМИРІВ.

СВІТ ЦИФР.

Україна в цифрах.

Українські землі лежать у південно-східньому куті Європи, між 43° і 58° північної ширини та 21° і 45° східньої довжини. Місце положення України поклало на неї тяжкий обов'язок бути оборонним валом Європи проти варварів Азії. Українська держава св. Володимира Великого та Ярослава Мудрого була авангардом європейської цивілізації у боротьбі з Азією, азійськими ордами.

Середня висота України над рівнем моря виносить лише 207 метрів, на 123 метри нижче середньої висоти цілої Європи. Лише 1,5% наших земель лежать понад 1000 метрів над рівнем моря, ледве 3,5% нижче 500 метрів і 69% нижче 300 м.

Сучасний простір українських етнографічних земель виносить коло 950.000 кв. кілом. Згідно з даними проф. Кубійовича, 930.000 кв. кіл., а за проф. С. Рудницьким понад 1.000.000 кв. км. Як природна одиниця, — понад 1.200.000 кв. км. У поверхні суходолу планети Землі українська територія виносить 0.63%. В Європі українська територія виносить 9.17% цілої її поверхні.

Перед світовою війною 1914—18 років з українських земель кругло 855.000 кв. км. належало до Російської Імперії та кругло 75.000 кв. км. до Австро-Угорщини.

Після світової війни українські землі були поділені між 4 державами: ССРСР, кол. Польщею, Румунією та кол. Чехо-Словаччиною, а саме так:

Українські землі	в кв. км.	% укр. земель	% укр. земель в території даної держави.
СССР	767,4	82,4	3,5
б. Польща	130,6	14,1	33,6
Румунія	17,6	1,9	6,6
б. Чехословаччина	14,9	1,6	10,6
Разом	930,1	100,0	

Перед сучасною світовою війною, після четвертого розподілу б. Польщі, переважна більшість українських земель входила у межі ССРСР, а саме коло 900.000 кв. км., або 96.8% цілої площі українських земель; досить незначна частина входила в склад Великої Німеччини (Генерал-Губернаторство) — коло 14.500 кв. км., до Угорщини — 13.000 кв. км. і до Словаччини — 3.000 кв. км.

Довжина ґраниць українських земель виносить коло 7.200 км. Ці ґраниці переважно суходольні, лише коло 1000 кілометрів припадає на морські межі.

Проблема самовистарчальности в Європі.

Проблеми харчування притягають нині дуже велику увагу, тому буде цікаво навести цифри щодо самовистарчальности (автаркія) різних країн в Європі у забезпеченні продуктами харчування, що їх здобувають держави з власної території у межах Європи. Процент самовистарчальности держав Європи коло 1938 р. був такий:

Держава	% самовистарчальности	Держава	% самовистарчальности
Англія	25	Еспанія	99
Норвегія	43	б. Чехословаччина	100
Швайцарія	47	С.С.С.Р.	101
Бельгія	51	б. Естонія	102
Голандія	68	б. Данія	103
Ірландія	75	б. Польща	105
Фінляндія	78	б. Югославія	106
Греція	80	б. Латвія	106
Франція	83	Болгарія	109
Німеччина	83	б. Литва	110
Швеція	91	Румунія	110
Португалія	94	Угорщина	121
Італія	95		

Як видно, найслабше забезпечені харчами території держав англо-саксонських націй, середнє місце займають держави романських націй і найбільш забезпечені держави слов'янських націй.

Англія коефіцієнт автаркії має найменший — 25%, вона мусить 3/4 усіх продуктів харчування ввозити. У різних продуктів харчування коефіцієнт автаркії, звичайно, був різний. Так, для часу 1935 року процент самовистарчальности для Англії виносив:

Рід продуктів:	% самовистарчальности:
Збіжжя хлібне	13
Картопля	97
Цукор	28
Овочі	23
Городина й стручкові рослини	75
М'ясо, включаючи сало / бекон /	49
Риба	88
Молоко конденсоване й сухе	62
Молоко свіже / не рахуючи ввезених кормів / . . .	100
Яйця	61
Масло	10
Смалець	10
Маргарин	0
Сир	31

Німеччина, в наслідок акції «боротьба за хліб» збільшила коефіцієнт своєї «автаркії» у продуктах харчування з 65% 1927 року на 83% в 1938—39 роках.

Herbert Backe: „Um Nahrungsfreiheit Europas“.
Leipzig. 1942.

Скільки Європа ввозить та вивозить харчів.

Участь Європи у світовому ввозі харчів виносила р. 1925 — 67% 1937 р. — 66%; участь Європи без Англії вже значно менша, а саме відповідно 39% та 35%. Участь Європи у світовому вивозі харчів виносила відповідно 30 та 32%.

Dr. Schüttauf: „Wandlungen im Ringsystem der Welternährungswirtschaft“.
„Deutsche Wirtschaftszeitung“. 37. Jahrgang. 52.
Berlin. 1940.

Війна і мир у цифрах.

Боротьба — постійне явище на всіх просторах і за всіх часів. Кинемо погляд на питомий тягар часу війни для окремих держав світу в минулому.

Кількість років війни у різних століттях виносила:

Держави:	XII. стол.	XIII.	XIV.	XV.	XVI.	XVII.	XVIII.	XIX.
Англія	54	36	65	57	54,5	43,5	55,5	53,5
Франція	36,5	49	43	52,5	60,5	46,5	50,5	35
Австрія й Габсбурги .					75,5	73,5	48,5	13,5
Австро-Угорщина . . .						77	59	25
Росія					78,5	57,5	49,5	53
Туреччина					80,5	89	23	39,5
Іспанія					73	82	48,5	53,5
Польща					55	63	22,5	
Данія					32,5	30,5	12	15
Голандія						62,5	24,5	14,5
Прусія Гогенцоллерів .						58,5	31	13
Швеція					50,5	50	29,5	6,5

Отже, як яскраво свідчить ця таблиця, війна, а не мир — постійне явище, але тенденцію до перемоги миру над війною також видно з цієї таблиці.

Pitirim Sorokin: Sociologické nauky přítomnosti.
Praha. 1936.

Инж. С. К.

СВІТ ЗА 1.000 ЛІТ.

Хто з нас не хотів би пробудитись через 1.000 літ? Певне кожному було б цікаво поглянути, чого досягне розвій сьогоднішньої техніки, що зуміє виконати людський розум, людська праця!

Кожна війна є двигуном технічного поступу. Це ми бачили по першій світовій війні, цього можемо сподіватись і по цій великій війні. Ще, правда, заслони воєнної тайни не можна відслонити, але вже нині можемо собі уявити багато нових здобутків, бодай у загальних обрисах. А що ж станеться за 1.000 літ! Ніхто з нас того часу не доживе, однак, на основі найновіших дослідів та досягнень, можемо собі уявити, як буде виглядати світ в р. 3.000. Отже замкнім на хвилину очі — і нехай нам здається, що живемо в р. 3.000.

Мешкаємо в якомусь великому місті. Наше мешкання якесь нам чуже й дивне, зовсім не нагадує мешкань з р. 1944... Дім зложений з великих пресованих плит та частин, що дозволяють поставити його за кілька годин — а, в разі потреби, довільно змінити його величину чи форму. Коли нам прибуде в родині новий член, замовимо собі додаткову діточку кімнату та прибудуємо відповідно до плану. Крім родинних домів на краю міста, будуть в середині міста великі будинки для тих, що хочуть мешкати близько від місця праці. Однак, і ці будинки будуть стояти окремо серед великої зеленої площі, щоб кругом був приступ повітря, світла.

Стіни в мешканню не пропускають ні звуку, ні тепла; вони вповні вогнетривалі, як взагалі все довкруги. Пожар в ту добу — річ незнана.

Підлога м'яка, еластична; наших кроків зовсім не чути. Коли впаде щось крихке на підлогу, — йому нічого не станеться, відскочить. Меблі також з подібного штучного матеріялу, довільної барви, простої але вигідної форми.

В кожнім мешканню є свій садок — велика скляна оранжерея, а в ній повно різних найдивніших рослин та квітів. На дворі зима, сніг, мороз, — а в мешканню штучно витворене підсоння: завжди свіже повітря, чищене особливими приладами, приємне тепло (вліті холод!) та потрібна кількість вогкості. Огрівання відбувається радієвими хвилями, що прогрівають нас наскрізь, хоч повітря холодне.

Живемо, немов у казці: двері перед нами самі відчиняються, самі зачиняються. Цю працю виконує за нас світлочула клітина. А дверці від каси тільки тоді відчиняється, коли зробимо над ними відповідний знак рукою. Дійсно, немов у казці!

Одежа наша вигідна, проста, виготовлена з одного кусника матерії, без швів, без гудзиків. Барви можемо собі вибрати які тільки захочемо, однак «в моді» є барви практичні, не пестрі. Все це зроблене зі штучних матеріялів, що не пропускають тепла, дуже легких та тривких.

В купальні немає води. Є тільки прилад на виріб мряки-пари. Можемо собі наставити бажану теплоту та вогкість. При тому купанню мила взагалі не треба вживати, бо пара має відповідні примішки.

Кухня — це властиво електрично заряджена лябораторія. Відповідні прилади провірюють якість овочів, яєць, м'яса, молока тощо. Млинки на каву, на м'ясо, на обирання овочів чи картоплі, миски для розчинювання тіста, — все це порушується самочинно, вистарчає стиснути відповідну кнопку. Піч пече також самочинно: сама обертає та поправляє ринки, та, коли страва готова, вилучить самочинно струм. Печемо не на полуміні, але радієвими хвилями:

прозора піч залишається холодною, тільки страва печеться чи вариться всередині.

Великим помічником стає самочинна електрична ледівня. Вона вдержує всі страви свіжими довільно довгий час. Коли треба сховати страву довший час, то її зморозуємо на лід. Миття начиння, — найбільш неприємна праця господинь, — відбувається зовсім самочинно: прилад усуває всі відпадки, кип'ятком з відповідними домішками стерилізує, сполоче чистою водою та висушить теплим повітрям. За хвилину стоїть начиння чистеньке в повному порядку. Рівнож прання білля буде самочинне: прилад випере, викрутить, висушить. Тільки при прасуванню треба трохи доглянути.

Здобування продуктів споживи буде також інакше виглядати. Для плекання худоби, городини, збіжжя, овочів і інших продуктів, нам тепер ще незаних, маємо особливі фарми зі штучним підсонням та штучним живленням-кормленням. Все відбувається самочинно. Рослини ростуть на малих площах до фантастичних розмірів та дають овочі незваної нам величини та якості. Все залежить від відповідного живлення хемічними розчинами.

Науковцям вдалося саме вирішити в лабораторіях проблему добування довільної кількості та якості м'яса. Плекаючи живе м'ясо в різних розчинах при відповідних умовах, довели до того, що м'ясо почало надзвичайно швидко буюти та розростатись. Це дає можливість придбати в найкоротшому часі м'ясо для необхідної кількості людей.

Найцікавіша є кімната з далекобаченням. Малий проєкційний прилад кидає на велике полотно рухомі баревні образи з цілого світу, відповідно до нашого бажання. Образи супроводжує звук, що його дає малий короткохвильний приймач. Інший прилад зовсім самочинно випускає три рази денно свіжий часопис, прийнятий радіевою дорогою, де є подробиці вістей, що ми їх чули в приймачі. Телефон, що його можна носити в кишені зі собою, дозволяє зв'язок з ким небудь на кожному віддалі.

Бібліотека має також цікаве зарядження: вистарчить вложити книжку до відповідного приладу, — а вже мелодійний голос починає нам її вголос читати.

В мешканню будемо даремно шукати електричних жарівок. Вечером засяє нам ціле помешкання особливими світляними проміннями з невидимих витвірників. Взагалі зміни пори року й дня перестали для людей існувати! І то не тільки в мешканню. Наш одяг взимі електрично огрівається, а вліті охолоджується. Невидимі машини випромінюють тепло в мешканню і надворі.

Та проїдемо містом! Сідаємо до автомобіля, що тихо й нечутно рушає з місця. Ворота самі відчиняються перед нами та дають

сигнал. Шлях ідеально гладкий та так побудований, що нещастя зовсім неможливе. Шофер не мусить дуже вважати, бо цю працю виконує самочинний прилад. Та і без того, ніхто проти нас не їде, бо дороги є однонапрямні та ще й розділені на дві полоси: повільного (до 150 км) та швидкого руху (над 150 км). Силу для рушійя дають прямо на дорозі великі акумулятори, що їх наснажує струм, одержаний з соняшного тепла. Він такий дешевий, що ним може довільно користуватись кожний. Коли вечоріє, дорога поволі сама розсвічується. Вона ціла ясна, бо напущена сильною фосфоресційною речовиною. Також і самі авта вночі сяють, так що не треба вживати рефлекторів. Несподівано зустрічаємо на дорозі дивну машину. Коли приїдемо ближче, то бачимо, що це автоаеро зі зложеними крилами, яке щойно пристало з повітря... На небі блиснула ракета. Це ракетовий «віз» полинув у простір...

Коли хтось дуже спішить, то кажуть, що «летить, як ракета». Ракетовий зв'язок є поміж усіми великими містами. За 10–15 годин дістанемось з нашого мешкання аж на самий кінець світа, без утоми та невігоди, не перериваючи радієвого зв'язку з землею. Летиться у стратосфері понад 20 км. над землею. Подорожні та пілот можуть спокійно спати, бо стерно самочинно кермоване радієвими хвилями.

На «близьку» віддаль — до 1.000 км. вживаємо літаків. Їх швидкість, вигода та безпечність є samozрозуміла річ. Коли хочемо відвідати оперу в столиці, то дістанемось туди за такий самий час, який ми колись потребували для їзди з нашого мешкання трамваєм до середини міста.

Заглянули ми до великої фабрики. Тут, на наше здивовання, ми побачили тільки пару людей, що ходять сюди й туди без жадної праці. Мій провідник пояснив, що це тільки доглядачі машин, які самочинно все виконують. Часто кілька місяців не треба нічого поправляти чи м'няти, бо машини працюють дуже точно й безпечно. З одного боку пливе до фабрики відповідними транспортерами все потрібне: сировина, матеріал для пакування тощо, а з другого — виходять готові вироби та мандрують до розподільчої станції. Вживається тепер майже виключно штучних матеріалів, що своїми властивостями дуже добре надаються для кожної цілі. Їх виробляють з відпадкових і колись зовсім непотрібних речовин.

Що ж будуть робити люди? Цим годі журитись. Популяція, у своєму сталому упадку, сильно зменшить населення землі. За те, з другого боку, середній вік людини продовжиться на 100 літ. Глобними заняттями будуть: науки та мистецтво. Соціальні питання перестануть існувати: як сьогодні не оспорюємо права людини на повітря та соняшне світло, так стане samozрозумілим

право людини на здорове мешкання та харч та ті роди енергії, що потрібні для життя (тепло, світло, рушійна сила, тощо) Все це буде таке дешеве — а людська праця така вартісна, що кожний зможе без труднощів здобути все, що для життя потрібне. Що правда, земні багатства, корисні копалини, будуть майже зовсім вичерпані, одначе люди навчатися використовувати ті сили, що тепер стоять без ужитку: соняшне тепло, електричну енергію з атмосфери, енергію з розпаду атомів, з морського правильного хвилювання, з різниці тєлпа на поверхні землі та в її нутрі ітд.

Перенос енергії без матеріяльного сполучення (дротів, рур, чи інших проводів) та дуже ошадні способи її переміни на інші роди енергії — дадуть можливість кожному, де б він не був, користатись всіми надбаннями техніки.

Змеханізування всіх функцій, швидкість комунікаційних засобів та дуже доцільне розміщення підприємств та заведень, потрібних для життя, заощадять людям дуже багато часу, що його зможуть ужити для плекання свого здоров'я та для розваги. З огляду на велику видатність людської праці, — робочий час буде обмежений на кілька годин денно...

Нарешті, дразливе питання: стане людство дійсно щасливим? Ледве... Вічний неспокій та туга за чимсь недосяжним — не покинуть людину ніколи...

Инж. Є. КУЛИК.

З ІСТОРІЇ ПОЧАТКІВ АВТОМОБІЛІЗМУ.

Перелом ХІХ—ХХ століть позначився величезним, бурхливим розвитком техніки; недаром почали називати цей час «віком техніки». Є це доба, коли зродились нові ідеї та думки. Є це доба удосконалень та удіпшень давніших досягнень техніки та ширшого використання старших винаходів та ідей — при допомозі нових засобів. І промисел, що до того часу майже не різнився від ремісничої праці, знайшов також нові методи опрацювання матеріялу та організації праці, нові засоби, нові машини, що довело врешті до заведення серійного виробу. Це означало виріб великої кількості однакових продуктів, значне здешевлення їхньої ціни та наближення їх до найширших кругів суспільства. Так стали здобутки новітньої техніки маєтком цілого людства, всіх його шарів.

Цей шлях розвитку новітньої техніки можемо дуже добре прослідити, перегортаючи сторінки такої недавної ще історії наро-

дження та розвитку одної з новіших галузей техніки-моторизму-автомобілізму. Лише кілька десятків літ ділить нас від першого практичного та вдатного пристосування механічного рушія — мотору для перевозу людей, але які це були драматичні та бурхливі роки! Спершу, як це звичайно буває, всі ставились з найбільшим недовірям до нових думок, до всіх спроб використання інших, ніж анімальних (тваринних) сил для виконання механічної праці, а особливо для порушування возів. Правда, перші успіхи трохи розвіяли сумніви та недовіря, але ще далеко не здобули повної прихильності широких кругів суспільства. Моторизм стає тоді — може шляхетною та дуже дорогою, — але тільки «забавкою» вибраного круга аристократії, спортсменів та різних завадіяк і вважається найкращим засобом для... витрати часу та подразнення нервів...

Але це не триває довго. Величезні успіхи та надзвичайне темпо розвитку роблять автомобіль вірним помічником та співробітником людини. Механічний рушій втискається до найрізноманітніших ділянок людської праці, розбудовуючи нові та перемінюючи до непізнання старі. Але цьому годі дивуватись: такий шлях мусіли пройти майже всі великі епохальні винаходи, всі нові революційні думки!...

Цікаво сьогодні бодай коротко пригадати собі тяжкий та бурхливий шлях розвитку моторизму.

* * *

Вже в р. 1807 майор І. д. Рівазори, у Франції, патентував свою ідею використання вибуху газової речовини, як моторичної сили. Однак, його винахід мав тоді тільки теоретичне значення; його практичні спроби здійснити цю ідею — закінчились повним неуспіхом: вибух розметав його робітню. І його ідея, як то вже не раз бувало, забулась; його винахід залишався невикористаним довгий час.

Подібна доля зустріла й француза Фільота, що пробував збудувати паровий віз.

В р. 1801 англієць Тревелік побудував паровий котел на колесах, але ця спроба не мала успіху. Лише 20 літ пізніше вдалось Гурневві та Генкокові збудувати такий паровоз, що їздив зі швидкістю 24 кілометри на годину. Вага возу була щось 1.800 кґ. Вони навіть хотіли запровадити публичний перевіз осіб, але мешканці їхнього містечка так боялись «чортівської машини», що закидали камінням і їх самих і їхній віз... Це тільки малий приклад того, як тяжко здобував собі кожний технічний поступ право громадянства серед широких кругів консервативного суспільства...

Дальша спроба — паровий автобус Скота Руселя з р. 1834 — скінчилась майже трагічно: котел вибух та поранив людей. Це викликало ще більше недовіря до подібних комунікаційних засобів.

Але, не зважаючи на всі неуспіхи і перешкоди, моторизм поступає вперед. Використовується увесь минулий досвід, робляться нові спроби. Велику заслугу має для поширення моторизму головний редактор часопису «Нті Журнал», П'єр Жіфард. Вітаючи новий винахід — двоколку графа де Діона, пише він кінцем р. 1893 велику передовицю, в якій гаряче та вміло пропагує й боронить моторизм та допорукує його, як найкращий спорт. Взагалі спортовий дух перших автомобілістів був дуже важним чинником, що втримав моторизм на шляху його розвитку, — в його найтяжчих хвиликах.

Згаданий часопис взявся в р. 1894 за організування змагань «вовів, порушуваних іншою силою, як анімальна (тваринна)». Ці змагання відбулись на шляху Париж-Руан. Була це дійсно світова подія! Участь брало 21 змагунів. Першим доїхав, правда, граф де Діон, але першу нагороду дістав Пежо та Пангард-Левасор, бо це не були змагання у швидкості, лише в успішності їзди. Де Діон одержав другу нагороду. Це дуже зачіпило амбіцію графа і він зараз же починає приготувляти справжні змагання у швидкості. Він притягнув до цієї справи найкраще товариство — еліту, що жертвувала, як першу премію, 75.000 франків!

Ці перші правдиві світові змагання відбулись в р. 1895 на шляху Париж — Бордо — Париж, при 21 учасникові. Першим доїхав Левасор — за 48 годин та 47 хвилин. Його середня швидкість була 24,5 км/год. Труднощі такої їзди зрозуміємо, коли зауважимо, що Левасор їхав цілу дорогу (дві доби) сам один, без чужої помочі! Але зате у мети вітали його, як короля! Другий змагун, Пежо, приїхав аж шість годин пізніше! Граф де Діон, що був ініціатором та організатором цих змагань, — не мав щастя: взагалі не доїхав...

Останнім до мети приїхав великий віз із 4 особами на «смішних, повітрям наповнюваних гумових обручах». Це був — п. Мішлен зі своїми співробітниками. Яка була якість тих гумових обручів — видно з того, що вони мусіли по дорозі 22 рази міняти ці обручі! Тоді ще ніхто не усвідомлював собі, яке величезне значення будуть мати колись ці «смішні» гумові шини для розвитку автомобілізму!

Як до моторизму ставилися тоді не тільки несвідомі громадські круги, але й поважні урядові чинники, видно з розпорядження французького префекта, що сьогодні звучить як веселий жарт: він наказав одному змагунові, Скотові, в р. 1894 причіпити на горі його возу — дзвіночки, щоб коні думали, що це звичайний віз

і не полошились... З кінцями взагалі була велика біда. Вони були одною з важніших перешкод в початках розвитку автомобілізму. Не даром німецький автоклуб мусів видати пропагандивну брошюрку, в якій радить при наближенню автомобіля «взяти коня за уздечку біля самої губи, поплескувати його по шиї та промовляти лагідними словами»...

Успіх перших світових змагань був правдивою переломовою точкою для поширення моторизму! Тепер починають про моторизм широко писати в пресі, побідники в змаганнях здобувають світову славу, умови праці перших піонерів кращають під кожним оглядом. Напр., Левасор продає свій побідний віз до Англії за нечувану тоді суму 30.000 франків!

Граф де Діон запрошує в р. 1895 до свого замку вибране товариство на бенкет, на якому започатковується перший у світі французький автоклуб. Президентом його стає бельгієць ван Зуйлен, що залишається на цьому становищі аж до р. 1922. На цьому бенкеті були гучні промови та тости, в яких висловлювалася віра, що з тих 24 км/год. буде може колись можна досягнути «нечувану швидкість» в 40–50 км/год.! Але це видавалось навіть і побідникові у змаганнях Левасорові тільки фантазією і він шепнув своїй сусідів на вухо, що це хтось просто нісенітниця плете...

Але невтомний граф де Діон не спочивав. Він організує нові змагання на шляху Париж — Марсей, у яких бере участь своїми новими триколками на гумових шинах, як це бачив у Мішлена. Побідником змагань стає Маяд на возі Пангард-Левасор середньою швидкістю 25,2 км/год. Дружцям був лицар Рене де Книф (24 км./год.) на возі Пангард, — а третьою була триколка графа де Діон! Це був найбільший тріумф упертого та завзятого графа: всі три його триколки доїхали успішно до мети зі швидкістю 24 і 23 км/год., видержуючи так тяжку конкуренцію зі значно сильнішими та більшими возами. Це забезпечило триколкам де Діона великий збут. Рівночасно це було великою пропагандою для гумових шин Мішлена. Від тоді здобули вони собі загальне признание та почали широко вживатись.

Середня швидкість у цих змаганнях видається, порівнюючи, не дуже великою, однак, треба взяти під увагу тяжкий шлях та дуже несприятливі атмосферичні умовини. Часто доводилось змагунам прорубувати собі сокирою дорогу, завалену деревами. Така тоді була сильна буря! А нещасний Левасор так тяжко поранився, що до року помер.

Ці змагання дали ще одно: моду шкіряних плащів. Було це так: страшна непогода при змаганнях дуже дошкуляла змагунам,

бо всі вози тоді були ще відкритими. Лицар Р. де Кніф, переїздяючи біля якогось пасовища, побачив пастуха в баранячому кожусі, який собі нічогосінько не робив з нагального дощу. Він негайно купує у пастуха цей кожух і вигідно іде далі, збуджуючи загальну заздрість перемоклих товаришів. Так завелась «шкіряна мода», що перетривала більше як 20 літ.

Ці змагання показали, що моторовими возами можна успішно користуватись і в найбільш несприятливих обставинах. Було це найкращою пропагандою для молодого ще автомобілізму. Поволі, але стало зникає недовіря та страх громадянства перед «новим та незвичайним». Все ширші та ширші круги виявляють зацікавлення новим способом комунікації.

Однак, швидко появляються нові перешкоди на дальшому шляху розвитку автомобілізму. Головною метою автомобілізму було збільшення швидкості. Але тодішні погані дороги були в цьому великою перешкодою. Вліті покривав подорожних та унеможлилював їзду нечуваний порох. А по дощах страшене болото загрожувало кожночасно задержанням возу. Видумано було, вправді, різні цікаві зарядження для всисання пилуги, однак це не мало великого значення. Дальший поступ автомобілізму міг йти тільки через зліпшення доріг. Організатори змагань в Німеччині в р. 1904 прийшли на думку поліпшити шлях змагань покропленням дорожньої поверхні олійно-асфальтовою речовиною. Цей спосіб скоро був удосконалений та почав широко вживатись. Відтоді швидко розвивається техніка будови доріг та, особливо, безпильних дорожніх поверхнів. Так спричинився автомобілізм, що почав ставити все більші вимоги до якості доріг, — до швидкого розвитку будови доріг та допровадив до добре нам сьогодні відомих досконалих асфальтових та бетонових шляхів.

Тим часом, в р. 1904 встановив Вандербільд на автомобілі «Мерседес» новий рекорд швидкості в Дейтона — Біч (в Америці): 143,5 км./год. Але вже кілька місяців пізніше ломить цей рекорд де Катер, також на возі «Мерседес», в Остенде, швидкістю 156,5 км./год. Так за коротких 9 років збільшилась швидкість перших автомобілів о повних 600%!

Збільшення швидкості та безпеки їзди приваблюють до автомобілізму нових ентузіастичних прихильників, особливо з рядів спортсменів. Тепер починають щораз більшу увагу присвячувати витривалості та видержності возу. Влаштувються великі змагання витривалості на дуже довгих шляхах. Великою світовою подією були змагання витривалості, що відбулись в рр. 1901—1907 навколо світу (Чарльз Гліден з Бостону, на возі «Напір»). А далі їзда Пекінг — Париж в р. 1907 у рекордовому часі двох місяців, що в ній побідив князь Борґезе, на возі «Італія».

Дальші великі заслуги для розвитку моторизму мають військові круги, що дуже швидко звернули свою увагу на велику вигоду моторового возу. Вже в р. 1899 появляються в Німеччині перші моторові вози на військових маневрах. В р. 1907 буде Даймлер перший панцерний віз, з передачею на всі колеса.

Надзвичайною є дата 15. IX. 1916, коли появились на фронті перші танки. Англіїці привезли їх на фронт тайно, говорячи, що це танки на воду. Ця назва залишилась за ними назавжди. Перші французькі танки появились 16. IV. 1917, вони себе добре виправдали в бою і сьогодні не можемо собі уявити війни без них.

Під час першої світової війни, військо, уживаючи моторових возів у найтяжчих фронтних умовах, здобуло дуже великий та багатий досвід, що його передано потім для користування автомобілевому промислові. Тому по війні автомобілізм робить величезний скок вперед і здобуває собі заслужене місце в комунікації не тільки перевозом осіб, але й вантажу. Повстає навіть питання конкуренції поміж автомобілізмом та залізницями. Врешті й це питання було унормоване — ба, що більше, й залізниці почали з великим успіхом вживати моторових возів. Це дало можливість запровадити часту, але все ж таки економну комунікацію й там, де рух пасажирів та товарів не є дуже великий.

Моторовий віз, та взагалі мотор, стає слугою та помічником людини і на інших ділянках праці. Поминувши вже всебічне примінення моторів у промислі, згадаймо велику ролю, яку вони відіграють в сільсько-господарській праці (трактор), при будові доріг та інших будовах, при транспорті на коротку й велику віддадь та особливо для війська. Теперішня війна ще далеко більше, ніж минула узалежнила всі акції від моторизму. Перевіз людей з найбільшою швидкістю, постачання матеріялів, бойові вози, змоторизована артилерія — ось найважливіші роди примінення моторових возів на війні. Окремо треба було б згадати про летунство, що тільки завдяки сильним моторам змогло досягти сьогоднішнього ступня досконалости. Але це вже окрема ділянка техніки й про неї треба було б говорити окремо.

Як у мирі, так і в війні служить мотор людині вірно та витревало й у найтяжчих умовах. Треба сподіватись, що великий досвід і цієї війни буде вповні використаний по війні. Різні удосконалення та уліпшення в промислі та в інших побічних галузях техніки, що їх принесла теперішня війна, дають нам запоруку, що по війні буде можна виробляти малі та досконалі вози в такій низькій ціні, що кожний зможе ними послуговуватись.

А це й є головною ціллю моторизму!

ДИЗЕЛЬ – РУШІЙ З ЛЕГКИХ МЕТАЛІВ.

Найбільшою перешкодою для широкого вжитку Дизельових рушій в автомобілізмі та летунстві – є його велика вага на 1 КС (кінську силу потужности). Знані фахівці тепер вичислили, що виробом головних складових частин Дизельового рушія з легких стопів, можна знизити його вагу на 4,5 кг. на 1 КС. Поважнішими змінами в будові рушія можна буде далі знизити його вагу аж на яких 3,5 кг. на 1 КС. Тоді Дизель-рушія зовсім не буде різнитися своєю вагою від бензинового рушія. Під згаданими змінами будови треба розуміти вжиття спогрітих («зварених») сталевих профілів усюди там, де годі вжити легких стопів.

Вправді, вживаючи легких стопів, треба частини робити значно грубшими, однак все-ж їхня вага буде аж на половину меншою від частин, вироблених з чавуну чи навіть сталі.

Для опрацьовування легких стопів можна вживати тих самих машин, що й для чавуну та криці. Але скорість опрацьовування можна значно збільшити, бо стопи з легких металів даються значно легше опрацьовувати.

Одинокою невигодою стопів з легких металів – є їхня вища ціна. Однак, менша мертва вага заощаджує видатки й тому вища інвестиція за деякий час виплачується.

Так відпадають усі перешкоди для ширшого вживання Дизельових рушій на тяжке паливо – і то не тільки в автомобілізмі, але й у летунстві, де вага рушія грає дуже визначну роль!

ОДИН З ДВИГУНІВ МОТОРИЗМУ: ГУМА.

Знаємо, який тяжкий та повільний був шлях розвою моторизму. Щойно винахід гумових обручів дав тривалі підстави для швидкого розросту цієї важливої ділянки новітньої техніки. Сьогодні не можемо собі уявити світу без тих мільйонів наколесників, мотоциклістів та автомобілістів, що виконують свою працю в службах промислу, торгівлі та у всіх ділянках життя. А всі вони залежні від тривкості своїх гумових обручів – пневматик. Тому не буде зайвим пригадати собі трохи історію цієї важної речовини.

Природній кавчук повстає зі соку кавчукового дерева, що його батьківщиною була Бразилія. Вже від часів відкриття Америки був кавчук добре знаний, однак його було годі вживати: він при 0° Ц ставав твердим та крихким, а при 100° Ц ставав непотрібною липкою масою. У 18. ст. роблено багато дослідів над виужиттям цієї речовини, однак довго безуспішно. Щойно німець Лідерсдорф у р. 1832 переконався, що домішка сірки дуже корисно зліпшує кавчук. Однак, його досвід пропав невикористаний. Американець Ч. Гуд'їр, зовсім незалежно, зробив подібне відкриття в р. 1839. Він посвятився справі уліпшення кавчуку. Витратив на досліди увесь свій маєток, стратив при тому й здоровля. Однак, всі досліди не давали успіху. Аж раз, зовсім випадково, впав йому до розтопленого кавчуку кусень сірки. На його величезне здивування, з кавчуку стала пружна та тривка маса, що не мінялась ні при морозі, ні при спеці. Цю масу названо гумою. Сам Гуд'їр не використав практично свого винаходу та помер опущений, в нужді та довгах. Щойно інші пізніше використали цей винахід, зліпили його, розбудували фабричний виріб гуми та заребили на тому великі мільйони... Така, здається, була доля більшости великих винахідників.

Але не тільки на пневматики вживається гума; водо — та повітронепроникливість забезпечили цій гнучкій масі незамінне місце також в інших ділянках техніки. Особливо треба підкреслити величезне значення гуми для електротехніки. Без гумової ізоляції каблів ми ще довго не дочекались би такого швидкого розвою зв'язку на велику віддаль (підземні та підморські каблі). Тому годі дивуватись, що виріб гуми зростав шаленим темпом: В р. 1900 було випродуковано 53.000 тон, в 1910 — 70.000 тон, в 1920 — 350.000 тон, в 1930 — 800.000 тон а в 1940 понад 1½ мільйона тон!

Спершу світовий монополі продукції природнього кавчуку мала Бразилія. Щоб вдержати цей монополі у своїх руках, власники кавчукових плянтацій постарались про заборону вивозити з Бразилії рослин та насіння кавчукового дерева. Однак, це не дуже подобалось іншим державам, що мали велике запотребування в цій сировині. Це була в першу чергу Англія, що посилала своїх агентів до Бразилії. Кілька спроб не вдалось. Щойно в р. 1876 Генрі Вікгем перепачкував насіння кавчукового дерева на англійський корабель. Від тоді заведено плекання кавчукових дерев на Цейлоні, Маляйському півострові та Голяндській Індії, де прекрасне підсоння дозволило вишлекати ще кращі дерева, ніж в їх батьківщині. За пару десятків літ монополі виробу кавчуку опинився в руках Англії та Голяндії. Південна Азія продукувала тоді біля 95% світового виробу кавчуку. Бразилія не могла

видержати конкуренції і її продукція майже зовсім упала; плянтації опустіли, бо скраховані плянтатори мусіли їх залишити на волю Богу.

Однак цьому мусіли спротивитись Північно-Американські З'єднані Держави, що в час миру самі зуживали біля 60—70% світового виробу гуми, а в час війни мусів цей відсоток ще значно зрости (засоблювання Англії та ССРСР). До вирішення цієї проблеми взявся відомий промисловець Генрі Форд. Він найняв у бразилійській владі біля 1.000.000 гектарів праліса, вибудував там цілий ряд осель — між ними місто Фордлєндію, вичистив праліс та засадив там 1¹/₂ мільйона кавчукових дерев. Однак, кавчукове дерево дає прибуток щойно по 7—8 літах. Тому П.-А. З. Д. були змушені шукати також інших способів, щоб придбати собі потрібну кількість гуми. Це тепер тим більше конечне, бо південно-азійські терени, що на них плекається кавчукове дерево, майже в цілості перейшли в руки японців.

Спроби плекати кавчукові рослини також в інших державах — вже мають також свою історію. Особливо ССРСР робив великі зусилля у тому напрямі. Однак, рослина, що може давати кавчук, хоча й добре росте й в уміркованому підсонню, є дуже негосподарна: з гектару можна дістати тільки дуже мало кавчуку. Все ж таки П.-А. З. Д. роблять все можливе, щоб і собі найти та виплекати відповідні кавчукові рослини.

Крім того, вже давно учені розпочали свої досліди над виробом синтетичної («штучної») гуми. Дуже великі заслуги мають тут Німеччина та Америка.

Треба було великих зусиль та багато часу, щоб задовольняючи вирішити методи виробу синтетичного кавчуку. Вже в р. 1905 започато в Німеччині виріб синтетичного кавчуку з ізопрену, що його здобувалось з нафти. Це було великою невигодою, бо й нафту треба було довозити. Треба було шукати інших споріднених речовин, що їх могла доставити батьківщина.

В минулій світовій війні Німеччина виробляла т. зв. «метиль-кавчук» (з діметильбутадіену). По війні праця в лябораторіях не припинялася й довела врешті до виробу «буни», що зовсім заступає природній кавчук, — а в деяких властивостях його перевищає.

В Америці пішли іншою дорогою і найшли навіть вигіднішу методу для виробу синтетичного кавчуку. Вихідними сирівцями є вугілля та вапно, що дають карбід. Через ацетилєн та вініл-ацетилєн одержується хлоропрєн, що й служить для виробу кавчуку. Перед війною Німеччина виміняла свої патенти для виробу синтетичної гуми з Америкою.

Однак, проблема гуми тим ще не є вирішена. Є ще багато інших різних способів для виробу синтетичної гуми: зі земного олію,

земного газу, зі спирту (значить, практично: зі збіжжя) і інші. Прийдеться ще також вирішити господарську сторінку цього питання (синтетична гума є ще дорожча від природньої). Будова фабрик для виробу штучної гуми вимагає багато часу: 1—2 роки; інвестиції є дуже великі та мало рентабельні. А тим часом запотребування гуми зростає значно швидше. Все нові й нові галузі промислу зацікавлені цим сирівцем. Тому ще довго буде мати природній кавчук своє велике значення!

Майже 80% всієї гуми вживається для виробу пневматичних. Історія їх винаходу також цікава. Спочатку пробували вживати гуму так, що покривали металевий обруч грубою верствою гуми. З того витворились опісля т. зв. повні обручі, що давали вже значно приємнішу їзду, ніж самі металеві обручі. Аж в р. 1888 ірландський ветеринар Дж. Бойд Данлоп прийшов на думку робити порожні гумові обручі та наповняти їх стисненим повітрям. Головним товчком для того винаходу — був синок-каліка, що мусів стало їздити на візочку та дуже нарікав, що його трясє. Найважливішим питанням, яке треба було при тому вирішити, — було питання відповідного вентиля. Сьогодні це для всіх нас таке самозрозуміле, але тоді треба було витратити багато часу та зусиль, поки прийшлося на думку зробити вентиль з вузькою гумовою кишкою. Данлоп мав торговельний хист та заложив велику промислову спілку, що несла його ім'я. Незадовго повстали подібні спілки і в інших державах, напр. в Америці знала фабрика Гуд'їр. Цим були положені основи для розвою моторизму.

СТЕРИИ.

НЕБЕСНІ ПОСЛИ.

Відомо, що час до часу, в тому чи іншому місці, впав із неба на землю камінь. Не одному з нас доводилося й на власні очі бачити це явище. Коли воно відбувається вночі, то дає про себе знати тим, що нагло спалахкує на небі ясно-вогняна куля й швидким рухом черкне по небі. Часом має вона червонявий, а часом і синій колір. При цьому не раз чуємо дуже сильний гук, наче стріл із гармати, а сама куля розривається на менші вогняні кусні, що розлітаються в усі боки й швидко гаснуть.

Це — метеорити, або інакше аероліти. Що це за тіла? Як виглядають? З чого складаються? Чому спадають на землю? Звідки беруться? І чимало інших питань виникає в голові людини, коли вона спостерігає це явище, або взагалі задумується над ним.

Очевидна річ, що перше, що треба зробити, щоб дійти до правильної відповіді на ці питання, це насамперед перевести безпосередній дослід над самими метеоритами. І ось цей дослід показує, що формою і виглядом метеорити бувають дуже різноманітні. Є це звичайно куски твердої маси, здебільшого дуже неправильної, випадкової форми, чорної або рідче сірої барви, мають гладеньку блискучу поверхню, часом матову, а то й шорстку, тільки з одного боку гладеньку. Є метеорити, що мають вигляд шкляних кусків різної барви у формі кульок, еліпсоїдів і подібних тіл, покритих ямками, рівчиками, випуклинами, то що.

Вага метеоритів буває теж дуже різна: від маленьких зерняток, що важать менше одного граму, до величезних брил на мільйони тон. Маленькі метеорити називаються космічним порохом. Цього пороху є багато на снігових полях полярних країв, де він може лежати нерушаний. З більших метеоритів згадаємо такі: в ньюорськім музею зберігається залізний метеорит, привезений із Оригону, що важить 16 тон. Там саме є метеорит, привезений із Гренландії, вагою в 37 тон. В Африці, в пустелі коло Адрау, знайдено 1920 року залізний метеорит, що має виміри $40 \times 40 \times 100$ метрів і важить коло одного мільйону тон. В Сполучених державах Північної Америки відкрито 1891 року в Аризоні коло Чортового канйону кратер-заглиблення, що має промір 1200 метрів і глибину 200 метрів. Тубільні індієці оповідають, що колись у цьому місці зійшов із неба на землю Великий Бог, а при тому був страшний вогонь і гук. Після переведених дослідів показалося, що кратер повстав від метеориту, що падаючи застряг глибоко в землю і вирич за собою ту яму. Після того заснувалася акційна спілка з капіталом у кілька десятків мільйонів долярів для видобуття метеориту. Пробне свердлення дна кратеру досягло глибини 500 метрів, де натраплено на тверду масу. Фахівці обчислюють, що цей метеорит важить до 10 мільйонів тон, що в ньому є п'ятини, кобальту й міді на 2 мільйони сотнарів, ніклю на 6 міл. і заліза на 92 міл.

1908 р. 30 червня в 6 годин ранку впав метеорит коло річки Кам'яної Тунгузки в Сибірі. При цьому був такий сильний удар, що деякі сейсмографічні станиці зазначили землетрус. На 50 кілометрів довкола місця впаду були дерева пралісу вирвані з корінем й розметані, а поверхня землі була перерита численими кратерами, ямами, ярами, але самого метеориту досі не знайдено.

Святий камінь у Меці — Кааба — є також метеорит. Він чорний, але магомедани вірять, що колись він був білий і тільки згодом почорнів і чорнів ще далі, бо знімає на себе гріхи з людей, що приходять до нього на поклін.

З якого матеріялу складаються метеорити? Досліди подають нам надзвичайно цікаві висліди. Показується, що метеорити

складаються виключно з тих хемічних первнів та їх сполучень, що знаходяться й на землі. Здебільшого зустрічається в них залізо, а потім нікель, магній, крем (силіцій), сірка, глинець, вап (кальцій), кисень, вуглець, фосфор. Зрідка подибуються також інші первні, як от сода (натрій), кобальт, мідь, платина то що. Ніколи не знайдено в метеоритах решток органічних матерій.

Звідки ж беруться метеорити? На жаль, цілком певної відповіді на це питання наука ще не дала. Найбільш поширена думка, що метеорити є не що інше, як розбитки небесних тіл, що належали колись до соняшної системи й були розторошені чи то якимись вибухами, чи то зударями одно об одне. Тепер ці розбитки носяться в небесних просторах із великою швидкістю від 30 до 60 км на секунду. Поки метеорит летить у безповітрянім просторі, ми його не бачимо, бо власного світла він не має, а відбите на нім соняшне світло не викликає в нашій оці жадного вражіння, бо розміри метеоритів є за для цього замалі. Коли ж метеорит попадає до атмосфери землі, то загорається й випромінює власне світло. А повстає це тому, що метеорит, пролітаючи крізь атмосферу, третється о повітря, а головню стискає його перед собою так сильно, що при цьому розвивається велика кількість тепла, повстає дуже висока температура й метеорит розпікається до жару. Можна думати, що деякі метеорити при цьому цілком спалюються. Від розжарення поверхня метеориту топиться, застигаючи потім по охолодженні на міцну, блискучу кору, але середина буває часто не порушена. Це значить, що переліт через атмосферу відбувся так швидко, що процес нагріття й топлення не встиг дійти до середини метеориту. Коли під час розжарення повстають у метеориті гази високого тиску, то метеорит вибухає, розривається на дрібніші частки і розлітається в усі боки. Тоді чути більше чи менше голосний гук. Але метеорити чуємо й тоді, коли вони не вибухають: часто видають вони сильний свист. Цей свист походить од того, що безпосередньо за метеоритом під час його льоту повстає порожнеча, безповітряний простір, і в цю порожнечу вганяється з великою силою повітря, стиснене з інших боків.

Пролітаючи через атмосферу землі, себто роблячи дорогу коло 300—400 кілометрів, якщо рух скерований прямо до осередку землі, метеорит втрачає від опору повітря свою швидкість і вже близько землі падає зі швидкістю, що викликається тільки його вагою — силою гравітації між метеоритом і землею. Тому часом падають метеорити не дуже гарячі, встигаючи охолонути. Але завсіди мають вони заокруглені канти і взагалі не мають гострих виступів: все це заливається й згладжується тоді, коли верхній шар метеориту розпікається під впливом високої температури під час його льоту крізь атмосферу землі.

Треба думати, що падання метеоритів відбувається безнастанно. Але люди спостерігають тільки невеличку частину цих падів, бо багато метеоритів падає на широкі водні простори, на пустелі й гори і взагалі на місця, де люди мало бувають. Багато метеоритів мають такі розміри, що їх не можна й помітити.

Спадаючи на землю, метеорити віддають землі свою кінетичну енергію (живу силу) і тим збільшують її тепло. Своєю масою збільшують вони масу землі. Своїм хемічним складом дають нам ці небесні послы знати, що всі небесні тіла, або принаймні ті, що знаходяться в межах сонячної системи, збудовані «по образу й подоби» наших земних тіл. Цим метеорити збільшують і поширюють наше знання світу!

ЧИТАЧ.

НА ТЕМИ МОВИ.

«Український Вістник», що виходить у Берліні, друкує ряд статей проф. Б. Лисянського під назвою «На рідномовні теми». Після довгої, — може аж занадто — передмови, прийшов, нарешті, автор до конкретного змісту і подав уже кілька прикладів того, яких помилок допускаються сьогочасні українці в усній і писаній мові. В числі 24—25. цього журналу знаходимо між іншим авторові зауваження щодо слів: світ, лічити, неділя, болото, заставляти.

З приводу першого слова читаємо таке:

«Світ» у нашій мові має єдине лише значіння, а саме означає «всесвіт» (грецьке—космос), відповідаючи таким чином німецькому «die Welt», російському «мір». Але щонайменше 90 % наших земляків зі Сходу вживає це слово в розумінні російського «свет», себто німецького «das Licht». Є це груба мовна помилка, від якої нам треба нарешті вилікуватись».

Мусимо сказати, що це так рішуче висловлене твердження не-правильне. І в народній, і в літературній мові слово «світ» уживають у двох значеннях: в розумінні «світло» і в розумінні «світ» — «космос». Що це слово вживають у першому розумінні, те бачимо з таких усім знаних висловів:

«На світ займатися», «на світ благословлятися», «ні світ, ні зоря», «доки світ сонця», «не тільки світа, що в вікні», «вставати перед світом» (у досвіта), або приклади з літератури: «Коли ж так перед

світом — аж Важко гарчить». Рудч.; «Без милого соловейка і світ не світає». Метл.; «Поки світ сонця, дівкою не буду». Метл.; «Ой, уставай, мій миленький, вже на дворі світ біленький.» Чуб; «Світ правди засвітить.» Шевч. і т. д. і. т. д.

Можна умовитися вживати слово «світ» тільки в розумінні «космос», але було б тяжко приєднати до такої умови цілий український нарід, що звик до іншого. Та воно в решті й непотрібне. Є багато слів у кожній мові, що мають по кілька цілком різних значень. І люди не роблять собі з того ніякого клопоту. Чого ж би й нам тим журитися?

Далі автор пише:

«Лічити» в нашій мові має єдине тільки значення, а саме: «рахувати»... Уживати це слово в розумінні справного (Sic!) нашого «лікувати», бездумно-рабськи наподоблюючи російське «лечить» — це значить злочинно запроваджувати до рідномовної стихії махровий (Sic!) москалізм... Ми не знаходимо меж для свого здивування, чому саме наші західні брати так ухопились за цей огидний москалізм та, замість... вигнати геть московську приблуду, го-стинно запросили її до своїх покоїв... і т. д.

Але автор даремно дивується і обурюється! Слово «лічити» має в нашій мові обидва значення: можна й гроші лічити, а можна й хворого лічити. Хто жив на Україні на селі, де небудь, той відразу притакне нам. Для автора ж я подам такі приклади:

«Лічили, лічили, поки її, безталанну, в труну положили.» Шевченко. «Я буду лічитись дома». Лев. Пов. «Хто ся лічить, того біда цвічить». Нар. прип. «Яке вже там лічення, коли в його сухоти». Слов. - Уманця й Сп. В слов. Кузелі й Рудницького слово «лічити» має значення також «лікувати».

Автор має великий жаль, що в Галичині кажуть не «Народня лікарня», а «Народня лічниця». Це безпідставний жаль. І одно, й друге слово добре, — це синоніми. Коли ж є охота спеціалізувати ці терміни, то я (не галичанин, а східняк) подав би таку раду: словом лікарня називати ту установу, де роблять ліки, себто аптеку, як це цілком раціонально зробили чехи, а другим словом називати установи, де недужих лічать, лікують, себто шпиталі, лазарети і т. ін. Але ні мене, ні автора таємничий геній мови не послухає й буде робити, як йому захочеться.

Далі читаємо:

«Неділя» в нашій мові означає тільки семий день тижня, і тому не можна вживати цього слова в розумінні німецького «die Woche», наподоблюючи цим російську «неделю». Це, на думку автора, нелогічне й хибне.

І це не так. Бо слово неділя фігурує в нашій мові в обидвох значеннях: середохресна неділя, клечальна неділя, грянна неділя,

жиляна неділя, вербна неділя, провідна неділя — все це тижні.
А в пісні співається:

«Прощай, прощай, мій синочку,
Та не забавляйся,
За чотири неділеньки
Додому вертайся.

З пісні слова не викинеш. І в слов. Кузелі й Рудницького сказано, що слово «неділя» має також значення німецького «die Woche». Звідкись люди це слово в такому значенні взяли, не видумали ж вони його.

Далі читаємо:

«Болото» в розумінні німецького «der Schlamm», уживається, на жаль, що далі, то частіше в невластивому йому розумінні однозвучного російського слова, яке має зовсім інший зміст і відповідає німецькому «der Sumpf». Цю не зовсім ясно висловлену думку треба розуміти либонь так, що автор приписує нашому слову «болото» тільки одно поняття «der Schlamm». Для розуміння «der Sumpf» радить він далі вживати тільки слово «багно» або «багнище». На це можемо сказати, що немає ніяких підстав так тісно звужувати зміст нашого слова «болото», бо в дійсності воно має такі значення: грязюка, грязь, твань, тванюка, багно, багниюка, багнище, дряговина, дрягно, гниловоди, млака, мочар, то що. Можемо казати цілком сміливо і «болото на чоботі» і «болота на Поліссі», або «поліські болота», так само як «поліські багна», хоч здається нам, що словом «багно» називають скоріше смердяче, гниле болото. В словниках Уманця й Сп., Грінченка наше слово «болото» подається насамперед у розумінні московського «болото». В слов. Кузелі і Рудницького це слово перекладається німецькими «der Sumpf» і «der Kot», а не словом «der Schlamm», як того хоче автор.

І, нарешті, слово «заставляти». Автор каже, що цього слова ніяк не можна вживати в розумінні «змушувати», «приневолювати» і вважає за хибний вислів: «заставляв їх розказувати цікаві історії».

Але в народній пісні співається:

«Заставила мене мати
Тонку пряжу прясти.» Збір. Лавр.

На Великій Україні, в Галичині і на Карпатській Україні вживається це слово в такому-ж значенні. На Великій Україні воно поширене в народі навіть більше, ніж слово примушувати. Слово «заставляти» не завсіди можна заступити словом примушувати, бо воно має лагідніше значення і часто відповідає одному зі значень німецького «veranlassen», як про це й читаємо в словн. Кузелі й

Рудницького. Правда, в літературній мові це слово рідко трапляється в розумінні «примувати», «силувати». Одною з можливих причин такої «діосинкрази» до цього є мабуть та обставина, що це значіння слова «заставляти» має і московська мова. Я знаю приклад, коли одна з термінологічних комісій викинула слово «котел» і заступила його словом «казан» (і мадяри мають це слово в значенні котла) і це зроблено тільки тому, що й у москалів є слово котел. Ця «негативна» орієнтація на Москву так само шкідлива, як і орієнтація «позитивна», коли люди навмисне перебирають московське, щоб утікти від свого. А оце бачимо приклад відкидання свого, щоб утікти від московського, мовляв, поли вріж, а тікай. Ліпше на Москву зовсім не оглядатися й не журитися, чи мають там москалі такі самі слова, як ми, чи ні. Нехай нас це не обходить. Але чисті москалізми мусимо обминати. Не можна, напр., казати «диву даєшся», як це дозволив собі автор статті, бо це є чистий москалізм. В нас кажуть: «дивуватися», «з дива не виходити», або «дивним дивом дивуватися», «здуміти», «зчудуватися», то що.

Зі сказаного видно, як небезпечно висловлювати рішучі, безумовні твердження в питаннях укр. мови навіть людям, що, як проф. Лисянський, безперечно добре знають її. Тут потрібна мудра обережність!

З ДЖЕРЕЛ МУДРОСТИ.

Людина збільшує своє щастя в тій мірі, в якій наділяє ним інших. Бентам.

Воля Божа в тому, щоб ми жили щастям і життям один одного, а не обопільним лихом і смертю. Люди помагають один одному своєю радістю, а не бідую. Джон Рескін.

Наше життя — це наслідок наших думок; воно народжується в нашому серці, воно виходить з наших думок. Коли людина каже або чинить зі злою думкою — страждання невідступно слідкує за нею, як колесо за ратицею вола, який тягне воза.

Наше життя — це наслідок наших думок; воно народжується в нашому серці, воно створюється нашою думкою — радість слідкує за нею, як тінь ніколи невідступна. Будійська мудрість.

На те, щоб змінити усталений хід життя в собі або в людях, треба боротися не з подіями, але з тими думками, що їх витворили.

Ніколи не пошкодить навчитись спокійно зносити дурниці неуків.

Кожний із нас, од цісаря до звичайної людини, перш за все повинен дбати про моральне самоудосконалення, тому що це — джерело загального добра. Бо коли початок не удосконалений, то як може бути удосконалений кінець? Конфуцій.

Як стрілець вирівнює стрілу, так мудрий вирівнює свою несталу й хитку думку, неслухняну й непокірну. Будійська мудрість.

Дивно! Людина обурюється на лихо, котре виникає зовні, від других, — на те, чого вона не в силі усунути, а не бореться зі своїм власним лихом, у той час, як на це вона має можливість.

Марк Аврелій.

Коли двоє сваряться — завжди винні обоє.

Хто поза очі ганьбить мене, той боїться мене, а хто в очі похваляє, — зневажає мене. Хінська приповідка.

Не судіть, щоб вас не судили; бо яким судом судите, таким вас судитимуть, і якою мірою міряєте, такою вам відміряється. І чого ти дивишся на порошину в оці свого брата, в своєму ж оці поліна не чуєш? Або як ти скажеш своєму братові: дай, я вийму порошину тобі з ока, коли в тебе самого поліно в оці? Лицеміре, перш вийми в себе самого з ока ломаку; тоді добре бачитимеш, як виняти своєму братові з ока порошину.

Євангеліє од Матвія, VII, 1—5.

Легко добачувати помилки інших, але важко спостерегти свої; люблять розсуджувати помилки близьких, але ховають свої, як шахрай дбає, щоб сховати підчас гри свою фальшиву карту.

Людина має нахил постійно судити других; вона додивляється тільки до їх помилок, але її власні пристрасти розширюються все більше, віддаляючи її від удосконалення. Будійська мудрість.

Лихе слово шкодить відразу трьом: тому, про кого зле кажуть, тому, кому кажуть зле, але найбільше тому, хто лихословить.

Василій Великий.

Знання так, як і вода, не збірається на верховині, не буває в гордих. І те й друге шукає долишнього місця.

Перська мудрість.

Мудра людина журиться своїм безсиллям зробити те добро, якого вона бажає, але не журиться тим, що люди не знають її або неправдиво думають про неї.
Хінська мудрість.

Перша відзначаюча риса доброї й мудрої людини полягає в свідомості, що вона знає дуже мало, що є багато людей далеко розумніших од неї, а тому вона завжди бажає пізнати, навчитись, а не вчити.

Ті ж, хто охочі навчати, або керувати, не можуть добре ні навчати, ні керувати.
Джон Рескін.

Будемо вважати певні вимоги обов'язковими для нас не тому, що вони Божі заповіді, а будемо вважати їх Божими заповідями тому, що ми відчуваємо, що вони внутрішньо обов'язкові для нас.
Кант.

Любов і розум — це два пункти, з котрих ми можемо придивлятися до Бога.

Хоч люди й не знають, що таке добро, але вони мають його в собі.

Подібно до того, як ти не бачиш душі людини, так ти не бачиш Бога, але ти пізнаєш Його в Його творіннях. Так само не можеш ти не пізнати божеської сили душі, що виявляється в її здатності до творчості, в пам'яті й у вічному прагненні до удосконалення.
Сенека.

Душа — сама для себе свідок; душа є притулком для самої себе: не ображай своєї свідомої душі, — найвищого, внутрішнього свідка людини.
Індійська Ману.

Свідомість того, що в людині живе Бог, найдужче стримує людину від лихих вчинків і допомагає чинити добрі.

Є простота природна і є простота мудрости. І та й друга викликають любов і пошану.

Слова правди — завжди без прикрас і звичайні. Марселін.

Найвизначніші істини є найзвичайніші.

Простота завжди принадна. Ось звідки принадність дітей і звірят.

Люди, що балакають барвистою й штучною мовою, що мають приємну чемність, рідко мають добротинність любови до інших людей.
Хінська мудрість.

Найліпша мова та, що звичайна й зрозуміла для всіх, але що має теж глибокий зміст.
Східня мудрість.

Уникай усього штучного, виімкового, всього, що може звернути на тебе увагу. Ніщо так, як простота, не сприяє зближенню людей.

З ДОБІРНИХ ДУМОК.

Що буде з нацією, що ось уже 25 літ, як поклала в основу виховання своїх громадян, від самого ніжного дитинства, наслідування Юди?...

СССР.: ось країна, де ніхто, ні одна людина, не може сказати правди.

Кожна влучно-народжена ідея не потребує помочі: родить правильну ідею, — решту зробить вона сама.

«Духа не угашайте».

Апостол Павло.

АФОРІЗМИ.

Здається, краще, що людина може зробити, це показати, що вона може зробити.

Якщо близькій людині треба пояснити, то — не треба пояснити.

Дорожити правом і нехтувати позвою — ось протиріччя високої душі.

Смерть і перемога — це тільки дві сторінки того самого: героїства.

Доки слово ще в тебе в устах, — ти його пан, коли ж уже сказане, — воно твій пан.

Чим менше святощів, тим вони святіші.

Більшість теорій — лише переклад старих думок на нову термінологію.

Себелюб не стільки той, хто, з ким би не говорив, говорить про себе, скільки той, хто говорить про себе, про кого б не говорив.

Бувають люди невдачниками тому, що беруться до завдань вище своїх сил; але бувають невдачниками й тому, що беруться до завдань — нижче своїх сил.

Творчим буває не холод, не жар, — застигаюча гарячість.

Все пам'ятати, крім власних переживань, — без цього нема політичного вождя.

Вона готова на всі жертви, але платити за них примушує мене.

З М І С Т

Р. С.: 25-ліття Української Республіканської Капели	3
Ї. М.: Церковна справа в Україні в рр. 1941—43	9
С. Кокот: Доля українських письменників під большевиками	15
О. Лотоцький: З дитячих літ	26
І. Мірний: Дві пророчі українські легенди	34
З. М.: Зелений Клин	37
П. Т.: «На Сибір?»	39
З. Мірна: З ясних сторінок нашої історії	45
К. Станиславський: Рихард Пфайфер і його бациль	49
О. В.: Гойність	50
Др. Інж. С. Володимирів: Світ цифр	53
Інж. Б. К.: Світ за 1.000 літ	56
Інж. Є. Кулик: З історії початків автомобілізму	60
Інж. Г. Е.: Дизель — рушій з легких металів	66
Інж. Е. К.-Г.: Один з двигунів моторизму: гума	66
Стерин: Небесні послы	69
Читач: На теми мови	72
З джерел мудрости	75
З добірних думок	78
Афорізми	78

